

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

В. Ю. Дронов

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА СВІТОВА ПОЛІТИКА

Навчально-методичний посібник

Одеса
Фенікс
2022

УДК 341.1: 327
М 58

*Рекомендовано науково-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 2 від 19.12.2022 р.)*

Автор:

Дронов Владислав Юрійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Рецензенти:

Громовенко Костянтин Вікторович – доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, ректор Міжнародного гуманітарного університету;

Манько Денис Григорович – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету.

Дронов В. Ю.

М 58

Міжнародні відносини та світова політика : навч.-метод. посіб. [Електронний ресурс] / В. Ю. Дронов ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2022. – 131 с. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23460> ISBN 978-966-928-880-6

Навчально-методичний посібник містить тематичний план дисципліни, короткий зміст лекцій, питання до практичних занять, рекомендовану літературу за темами та до курсу в цілому, завдання для самостійної роботи, питання для підготовки до заліку та екзамену. У виданні висвітлено питання, пов'язані з теорією міжнародних відносин та світової політики, понятійно-категоріальний апарат, розглянуто основні теорії міжнародних відносин, особливості міжнародних відносин у різні періоди, досліджено основних учасників міжнародних відносин, їхні характеристики та роль, розглянуто мирне співіснування, міжнародна співпраця, міжнародна безпека, зокрема наявні загрози, міжнародні конфлікти, глобальні проблеми людства та шляхи їх вирішення. Окрему увагу приділено місцю України у світі, її зовнішній політиці.

Посібник призначений для здобувачів вищої освіти Національного університету «Одеська юридична академія», які вивчають дисципліну «Міжнародні відносини та світова політика».

УДК 341.1: 327

ISBN 978-966-928-880-6

© В. Ю. Дронов, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	
Тема 1. Понятійно-категоріальний апарат теорії міжнародних відносин.....	
Тема 2. Основні теорії міжнародних відносин.....	
Тема 3. Міжнародні відносини у Стародавньому світі, Середньовіччі, в епоху Відродження та Новий час.....	
Тема 4. Друга світова війна. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин. “Холодна війна”.....	
Тема 5. Учасники міжнародних відносин. Основні учасники міжнародних відносин у 20-21 ст.....	
Тема 6. Мирне співіснування та міжнародна співпраця.....	
Тема 7. Міжнародна безпека.....	
Тема 8. Міжнародні конфлікти. Масштабні конфлікти 20-21 ст.....	
Тема 9. Україна у сучасних міжнародних відносинах.....	
Тема 10. Глобальні проблеми та шляхи їх вирішення.....	
Програмні питання для перевірки знань, умінь і навичок (залік).....	
Програмні питання для перевірки знань, умінь і навичок (екзамен).....	
Список рекомендованої літератури.....	

Передмова

Ми живемо у період трансформації міжнародних відносин, ще більшого рівня глобалізації та загострення міжнародних конфліктів. Значення подій у світі, позицій основних акторів для кожної країни, суспільства та індивідів є безперечним.

Наявність знань та навичок в сфері міжнародних відносин та світової політики сьогодні надає можливість краще орієнтуватись в ситуації в світі, аналізувати події та дії учасників міжнародних відносин, робити самостійні висновки, знаходити аналогії в історії, та є необхідною передумовою підготовки правознавців та юристів-міжнародників.

Особливо важливим є дослідження ролі учасників міжнародних відносин, адже сьогодні, з одного боку відбуваються серйозні зміни у їхньому складі, зростання ролі недержавних учасників, впливу громадянського суспільства, з іншого боку, під сумнів ставиться ефективність таких учасників, як міжнародні організації, зокрема, Організації об'єднаних націй та її головних органів, в тому числі Ради безпеки, що викликає серйозну дискусію щодо реформування організації.

Знання особливостей міжнародних відносин, зовнішньої та внутрішньої політики держав світу надає можливість посилити безпеку своєї держави. Це підтверджується й сучасним досвідом України.

Наявність вказаних вище знань та навичок є також необхідною передумовою вивчення міжнародного публічного права та низки інших дисциплін, зокрема, «Право Європейського Союзу», «Міжнародне гуманітарне право», «Міжнародний захист прав людини», «Право міжнародних організацій», та дозволяє підійти до засвоєння цих дисциплін маючи розуміння сутності та особливостей самих міжнародних відносин, характеристик їх учасників.

Навчальна дисципліна є обов'язковим компонентом освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 293 «Міжнародне право» та забезпечує досягнення програмних результатів, в тому числі, визначати міжнародно-правову ситуацію, використовувати різні джерела безпосередньої та опосередкованої інформації для з'ясування потрібних обставин і фактів, надання міжнародно-правової оцінки подій міжнародних відносин; застосовувати отримані знання й уміння з міжнародних відносин при вирішенні практичних завдань; збирати, обробляти й упорядковувати великий обсяг різномірної інформації про стан міжнародних відносин, зовнішньої політики України та інших держав, сортувати її за релевантністю поставлених завдань, виділяти суттєве; визначати політичні, дипломатичні, іміджеві, суспільні, економічні й інші ризики, пов'язані з заходами міжнародно-правового характеру; аналізувати зібрану й оброблену інформацію про стан міжнародних відносин, зовнішньої політики України та інших держав, та набуття компетентностей програми, зокрема, Здатність працювати в міжнародному контексті; здатність розуміти природу міжнародних відносин, місце суб'єктів у динаміці відносин, способи, форми та принципи реалізації міжнародних відносин, роль суб'єктів у сучасних міжнародних відносинах та світовій політиці; уміння розрізняти природу походження джерел зовнішньої політики держави, простежувати підходи до формування та реалізації зовнішньої політики та принципи організації системи зовнішньої політики через функціонування зовнішньополітичних органів; вирізняти національні інтереси держави та захищати їх за допомогою вмілого використання системи міжнародно-правових інструментів; уміння аналізувати міжнародні відносини за допомогою міжнародно-правового інструментарію; уміння розуміти особливості міжнародно-правових відносин та участі у них України, прогнозувати основні напрямки розвитку міжнародно-правового регулювання.

Автор намагався надати у переліку рекомендованої літератури найбільш актуальні джерела. Також наведено нормативно-правові акти міжнародного

характера, що дозволяє здобувачам ознайомитись з правовим регулюванням питань, пов'язаних з міжнародними відносинами та світовою політикою, зокрема, правовим статусом учасників міжнародних відносин, міжнародною співпрацею, міжнародною безпекою, вирішенням спорів. Також наводяться й джерела національного законодавства, що регулюють державний режим, форму правління, зовнішню політику України, повноваження державних органів влади, питання національної безпеки, відносини з іноземними державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами.

ТЕМА 1. ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ.

Лекційний курс

Загальнонаукові поняття і категорії. Проблема. Гіпотеза. Парадигма. Міжнародні відносини як предмет дослідження науки. Сутність та поняття міжнародних відносин. Особливості міжнародних відносин. Глобальність міжнародних відносин. Внутрішня та зовнішня політика. Економіка та політика. Поняття світової політики.

Вступ до теми

Серед основних понять, які необхідно засвоїти для подальшого ефективного вивчення дисципліни, варто виділити таке поняття як проблема, під якою розуміють клас завдань, що вимагають практичного розв'язання в нестандартних умовах, чи евристичну ситуацію, пов'язану з неоднозначністю, можливістю альтернативних рішень.

Гіпотеза це наукове припущення, яке висувається для пояснення якого-небудь явища дійсності й вимагає перевірки досвідом і теоретичного обґрунтування, щоб стати достовірною науковою теорією. Принцип - центральне пояснення, особливість, покладена в основу творення або здійснення чого-небудь. Принцип є основою теоретичного дослідження, оскільки прийняття його таким чи інакшим визначає подальшу структуру наукового пошуку та наукові результати.

Часто вживаним є поняття парадигми, тобто прийнятої певним науковим співтовариством моделі постановки та розв'язання проблем, яка забезпечує існування наукової традиції.

Концепція - система понять про ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ; основна ідея будь-якої теорії.

Фактор - чинник; умова, рушійна сила, причина якого-небудь явища, процесу.

Процес - послідовна зміна яких-небудь явищ, перебіг розвитку чого-небудь.

Система - сукупність визначених елементів, між якими існують закономірний зв'язок і взаємодія.

Серед специфічних рис міжнародних відносин можна назвати відсутність центральної влади, відсутність в тій чи іншій мірі загальноприйнятих соціальних правил, закріплених юридичними чи моральними нормами; відсутність консенсусу між учасниками міжнародних відносин стосовно спільних цінностей; значний вплив стихійних процесів і суб'єктивних факторів, а отже, наявність значного елементу ризику і непередбачуваності спостережуваних явищ.

Поняття "міжнародні відносини" ввів у науковий обіг англійський філософ та юрист Дж. Бентам (1748—1832), який у 1789 р. вперше застосував його у трактаті "Вступ до принципів моральності і законотворення". За його допомогою він окреслював стосунки між монархами та громадянами різних держав. Міжнародні відносини настільки складні та взаємопов'язані з комплексом інших суспільних взаємин, що намагання лаконічно їх окреслити приречені на невдачу. Зокрема, К. Браун стверджує, що "визначення міжнародних відносин до цього часу просто не можливе... вони є діями у міжнародному середовищі, а їх природа є відкритим питанням".

Деякі автори визначають міжнародні відносини як силове з'ясування інтересів держав у міжнародному середовищі, що загалом характерно для традиції політичного реалізму. Такі дефініції випливають із твердження одного з класиків цієї теорії Г. Моргентау про те, що державами в міжнародних відносинах керують "інтереси, виражені в термінах сили". Звідси випливає, що міжнародні відносини є сферою протиборства держав, кожна з яких за допомогою сили намагається реалізувати власні інтереси. Міжнародні відносини як специфічне суспільне явище визначаються особливими рисами, що принципово вирізняють їх серед інших видів суспільних стосунків. Ідеться

про таку їхню специфіку, окреслення якої дає змогу чітко розрізняти внутрішні та міжнародні відносини. Серед таких рис переважно виокремлюють:

Поліцентризм — відсутність у міжнародних відносинах легальної (у цьому розумінні закріпленої міжнародним правом) монополії на владу, що належить будь-якій державі чи міжнародній організації. Одним із найважливіших у міжнародному праві є принцип суверенної рівності держав, що полягає в їх рівноправності та рівнозначності. Тобто в міжнародних відносинах одночасно взаємодіє досить велика кількість самостійних політичних центрів влади, принаймні формально не підпорядкованих один одному, кожен з яких керується лише власними інтересами і цілями.

На таку особливість міжнародних відносин звернув увагу ще Ж. Руссо, вважаючи основною суперечністю існування людства те, що воно одночасно функціонує у двох станах: громадянському, тобто в рамках держави, де поведінка людей визначена й регламентована законами, та природному, де поведінка держав не регламентована нічим і для них діють лише ті обмеження та зобов'язання, які вони добровільно приймають.

Складність міжнародних відносин пов'язана з величезною кількістю учасників міжнародних відносин, що призводить до формування досить складної структури їх взаємодій. У ній існують взаємопов'язані та взаємозумовлені підструктури: учасників, їхніх груп та стосунків між ними.

Міжнародні відносини фактично здійснюють різнотипні учасники, кожен з яких керується різними інтересами та перебуває у досить складних взаємодіях з іншими. У міжнародному середовищі переплітаються інтереси та дії держав, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій, окремих груп громадян чи навіть окремих осіб, що призводить до формування надзвичайно складних комплексів взаємодій між ними.

Складність міжнародних відносин полягає також у діалектичному поєднанні стихійності в діях окремих їх учасників із закономірним характером стосунків, що остаточно формуються між ними.

Системність міжнародних відносин впливає із взаємопов'язаної та взаємозумовленості функціонування їхніх учасників та стосунків між ними. Учасники міжнародних відносин перебувають у сталих інтеракціях між собою та з міжнародним середовищем, що зумовлює виникнення і функціонування міжнародної системи.

Глобальність міжнародних відносин полягає у тому, що всі держави світу, організації, суспільні групи чи окремі особи прямо чи опосередковано беруть у них участь.

Взаємозалежність між внутрішньодержавними та міжнародними відносинами більшість науковців розуміє як їх сталий взаємозв'язок та взаємозумовленість. Переважно вони погоджуються в тому, що між зовнішнім (міжнародним) та внутрішнім (державним) середовищами існують закономірні зв'язки, що полягають у їхній взаємній детермінованості. Ця особливість є, однак, однією з найбільш дискусійних та неоднозначно трактованих у сучасній теорії міжнародних відносин. Розбіжність у поглядах науковців виражається у дилемі залежності (тобто первинності чи вторинності міжнародних відносин), що переважно розглядалась у категоріях внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Економічна детермінованість міжнародних відносин розуміється як їхня залежність від стосунків, що складаються в економічній сфері діяльності суспільства, як практично повна їх симетричність до її явищ та процесів. Таку тезу висували, передусім, теорії марксизму та неомарксизму, і вона була логічним продовженням їхньої позиції у питаннях про суспільний розвиток.

Культурний плюралізм як важливу особливість міжнародних відносин визначають дослідники, які вважають, що в них більше принципових конфліктів у сфері ідеологічних та культурних вартостей, ніж із приводу суперечностей щодо ґрунтовних політичних інтересів. Такої думки у своїх працях дотримуються Р. Шнайдер, Х. Брук, Б. Сапін та С. Хантингтон.

Питання до практичного заняття

1. Загальнонаукові поняття і категорії.
2. Міжнародні відносини як предмет дослідження науки.
3. Сутність та поняття міжнародних відносин.
4. Особливості міжнародних відносин.
5. Глобальність міжнародних відносин. Внутрішня та зовнішня політика.
6. Економіка та політика.

Питання для самостійної підготовки:

1. Міжнародні відносини як навчальна дисципліна.
2. Міжнародні економічні відносини
3. Міжнародна система.

Теми для рефератів:

1. Життя та ідеї Джеремі Бентама.
2. Поняття "міжнародні відносини" у науковій літературі.
3. Культурний плюралізм.

Завдання для самостійної роботи

Знайти у науковій літературі, словниково-енциклопедичних джерелах визначення таких понять як теорія, концепція, парадигма та порівняти ці визначення. Бути готовим до дискусії з використанням знайденої інформації та власних висновків.

Рекомендована література по темі:

1. International economic security : resolution adopted by the General Assembly. S/A/RES/40/173. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/478/80/IMG/NR047880.pdf?OpenElement>
2. International relations theory for the twenty-first century [Text] : An introduction / ed. M. Griffiths. London ; New York : Routledge, 2007. 184 p.
3. Бандурка О. М., Головка О. М., Передерій О. С. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6689>.

4. Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. 618 с.
5. Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю., Скубій І. В. Політологія: Підручник. Харків: ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017 р. 180 с.
6. Денисюк, Ж. Глобальність людського розвитку в антропоцені: культурологічні та ціннісні виміри. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. №1. С. 11-16. URL: <http://journals.urau.ua/visnyknakkkim/article/view/257424>.
7. Ківалов С. В. Інформаційно-комунікативний чинник сучасної політики та його роль у сфері освіти. Актуальні проблеми політики :зб. наук. пр. редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 66. С. 5-10.
8. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. К.: Видавництво Наш Формат, 2017. 320 с.
9. Лісовський П. М. Міжнародні відносини: ментальність, геополітика, глобалізація. Навч. посіб. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 156 с.
10. Міжнародні відносини та зовнішня політика України : підручник. Ю. В. Пунда, І. П. Козинець, В. С. Клименко та ін. К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с.

ТЕМА 2. ОСНОВНІ ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН.

Лекційний курс

Політичний реалізм. Класичний реалізм. Ідеї Н. Макіавеллі. Ідеї Т. Гоббса. Сучасний політичний реалізм. Ф. Л. Шуман. Г. Моргентау. Національний інтерес. Національна сила. Неореалізм. К. Уолтц. С. Хантингтон. Лібералізм. Політика В. Вільсона. Неолібералізм. Дж. Най. Р. Кеохейн. Марксизм. Неомарксизм.

Ідейна основа класичного реалізму – це погляди та наукові праці таких філософів минулого, як Фукідід, Н. Макіавеллі, Т. Гоббс та ін. Реалізм сформувався як самостійний теоретичний напряму 30 – 40 рр. XX ст. у США на тлі розквіту європейських тоталітарних режимів, зовнішню політику яких він намагався пояснити за допомогою теоретичної моделі, принципи якої згодом поширилися на весь світ.

В основу концепції класичного реалізму її авторами були закладені такі ідеї:

міжнародним відносинам притаманний анархізм. На відміну від внутрішньополітичного життя, яке чітко регулюється правовими нормами, міжнародні відносини розвиваються стихійно, вони непідвладні системній організації світового простору;

головним актором міжнародних відносин є не бізнес-структури, а тільки національна держава, яка діє раціонально;

на міжнародній арені держави діють відповідно до своїх національних інтересів, прагнуть до встановлення контролю над найважливішими економічними ресурсами – людьми, територією, природними багатствами, виходами до морських і наземних комунікацій;

основою подієвої змістовності міжнародної політики є військове протиборство, а інструментом – військова міць;

щоб вижити, держави зобов'язані невпинно опікуватись розвитком свого військового потенціалу, своєчасно організовувати або вступати в коаліції з союзниками з метою збереження балансу сил на світовій арені. Нехтування цими заходами або їх зволікання неминуче призводить до військової катастрофи та загибелі держави;

право на існування мають лише потужні у військовому сенсі країни, а малі держави приречені або на зникнення, або на залежне, підконтрольне існування.

Причинами конфронтаційних відносин між країнами, на думку ідеологів класичного реалізму, є агресивна природа людини, яка у своєму повсякденному житті нерідко слідує логіці, що запозичена зі світу тварин. Ця людська агресивність може бути пом'якшена урбанізацією, науково-технічним і загальнокультурним прогресом або поглиблена ними.

Серед засновників сучасного політичного реалізму – американський дослідник міжнародних відносин Фредерик Льюїс Шуман (1904 – 1981). Згідно з його уявленнями, держави, що "наситилися" та задоволені існуючим розподілом території, ресурсів, влади, престижу, завжди прагнули до збереження миру; ті, що "не наситилися", – до перегляду статус-кво. Помилка ідеалістів полягає у тому, що вони застосовували критерії індивідуальної моралі до поведінки держав, порівнюючи війну зі злочинними діяннями індивідів (грабіж, розбій). Насправді, вважає Шуман, політики не застосовують моральні критерії до війни та миру між державами. "Добре", на їхню думку, все те, що веде до збільшення могутності держави, "погано" – що призводить до зниження могутності.

Поряд зі спадщиною європейської політичної думки у формуванні школи політичного реалізму певну роль відіграли роботи американського філософа та теолога Карла Рейнгольда Нібура (1892 – 1971). Досліднику належить найбільший внесок у розвиток політико-філософських основ реалізму. Увага до чинників сили є наслідком, а не основою реалістичної теорії. Усупереч розповсюдженій думці про несумісність реалізму з мораллю і етичними принципами, саме моральні імперативи дали точку опори для його розвитку. Ідеться про звернення до специфічної інтерпретації ряду понять християнської моралі. У книзі "Моральна людина й аморальне суспільство" (1936) політолог писав про початкову гріховність людини та її схильність до зла внаслідок того, що вона прагне досягти більшого, ніж може насправді. Це суперечило оптимістичному погляду на природну людську доброту та природну здатність людей слідувати законам Бога в кожному

аспекті життя. Колективна поведінка людей визначається природою людини, тому ніколи не зможе бути повністю поставлена під контроль розуму та совісті. Людина є гріховною за своєю природою; вона не завжди діє з добрими намірами. Але навіть грішна людина має обов'язок діяти проти зла в світі. На думку вченого, головним злом для демократичного світу на той час був тоталітарний СРСР. Конфлікт у міжнародних відносинах неминучий, а застосування сили може бути як моральним, так і неморальним. Найвища мораль полягає у тому, що силу треба застосовувати як інструмент справедливості – задля реалізації інтересів, які виходять за межі егоїстичних.

Найбільш видатним представником школи політичного реалізму в США вважається Ганс Морґентау (1904–1980). Суспільство та його політична підсистема керуються об'єктивними законами, укоріненими в людській природі; саме в ній містяться об'єктивні закони, що регулюють суспільно-політичні відносини, вважав він. Відмовитися від виконання цих законів може лише людина, котра цілком усвідомлює ризик поразки. Людська природа, за твердженням політичного філософа, є вічною та незмінною, як і закони політики. Ця природа та закони були адекватно описані та витлумачені ще класичними філософами Китаю, Індії і Стародавньої Греції та майже не змінилися від тих часів. Г. Морґентау остаточно підтверджує свій послідовний традиціоналізм, стверджуючи, що новизна в політичній теорії – не обов'язково чеснота, так само як стародавність – не обов'язково недолік.

Формування неореалізму пов'язано зі спробами адаптувати класичний реалістичний підхід до змін, що відбувалися в міжнародних відносинах до 1970-х рр. XX ст.: глобалізація міжнародних економічних відносин: підвищення ролі транснаціональних корпорацій і неурядових організацій. Водночас змінювалися уявлення про важелі домінування.

Військова міць вже не гарантувала глобальної переваги. Значущості почала набувати економічна міць, а також можливості культурної експансії та технологічного домінування.

Основоположником неореалізму в американській політичній науці вважається Кеннет Уолтц (1924 – 2013), який був переконаний в закономірному характері міжнародних відносин і, отже, в можливості створення раціональної теорії, яка їх вивчає і аналізує. На думку політолога, міжнародні відносини – це цілісна система; держави є основними та самостійними одиницями міжнародних відносин, які слід розглядати не відокремлено, але в полі утворюваних ними структур. Дії держав можуть пояснюватись тиском, який чиниться на них міжнародним суперництвом, обмежуючи та звужуючи їх вибір.

Неореалістичний підхід заснований на тих же базових принципах, що і реалізм класичний, проте ряд ключових понять набув у ньому іншого забарвлення:

анархічна природа міжнародних відносин збереглася, але набула вигляду "зрілої" анархії, яка може регулюватися спільнотою західних країн;

поведінку держав не можна виводити з єдиного критерію військової могутності. Багато що в світовій політиці залежить від економіки і особливо – від міжнародної торгівлі та промислової кооперації. Тому аналіз світових процесів має охоплювати вивчення структури міжнародних відносин, яка має прямий вплив на ухвалення зовнішньополітичних рішень державними лідерами;

поняття "сили" не зводиться цілком до військового аспекту й охоплює і економіку, і науку, і культуру. А прийоми з військового арсеналу тепер можна застосовувати в царині економіки та торгівлі. Проте держави зобов'язані стояти на сторожі балансу сил, своєчасно створюючи коаліції – тепер уже не військові, а торгово-економічні;

головним джерелом військової могутності є ядерна зброя – найважливіший гарант запобігання як звичайній, так і ядерній війні. До ядерного клубу входять: США і Росія (сумарно їм належить 93 % ядерного арсеналу світу), Великобританія, Франція, Ізраїль, Пакистан, Індія, Китай, Північна Корея;

зміни в характері міжнародних відносин торкнулися лише західних країн, тоді як міжнародно-політичний простір так званого "другого" (соціалістичного) або "третього" світів залишився незмінним.

Необхідно зазначити, що неореалізм не так потіснив класичний реалізм, скільки доповнив його тими положеннями, які усучаснили всю доктрину політичного реалізму, що відповідає вимогам вивчення як "грубих", так і "м'яких" форм міжнародної конкуренції і панування. Одночасно стерлися теоретичні відмінності політичного реалізму від його головного "внутрішнього" опонента – лібералізму. Підкреслимо, що в період після закінчення "холодної війни" позиції політичного реалізму похитнулися насамперед в конфігураціях зовнішньої політики західних країн. Але на початку нового тисячоліття інтерес до реалізму з боку провідних країн світу відродився. Виною тому – виклик, кинутий Заходу міжнародним тероризмом.

Особливість неореалістів полягає в тому, що, в цілому зберігаючи віру в основні ідеї політичного реалізму щодо конфліктного характеру політики на міжнародній арені й анархічної природи світопорядку, визнають необхідність аналізу світових реальностей за роллю інституційних і нормативних факторів, міжнародного права та міжнародних організацій, прерогативою яких є врегулювання криз і конфліктів, ядерне стримування, інтернаціоналізація світової економік і забезпечення взаємозалежності держав.

Якщо політичний реалізм можна назвати концепцією, предметом якої є міжнародні відносини як такі, то лібералізм – це цілісна, системна модель

організації суспільного життя на певних ліберальних принципах. Іншими словами, міжнародна і зовнішньополітична проблематика виступає в лібералізмі одним з його аспектів, а розуміння внутрішніх мотивів і характеру зовнішньої політики держав тісно пов'язане з принципами організації суспільства. Зовнішня політика держави є прямим продовженням внутрішньої – такий головний лейтмотив міркувань adeptів ліберальної доктрини міжнародних відносин.

Ліберальний підхід в теорії міжнародних відносин двічі за свою історію пережив періоди підйому. Перший – на початку XX ст., коли лібералізм був пов'язаний з ім'ям 28-го президента США Вудро Вільсона, який проголосив відкритість зовнішньополітичної діяльності та дипломатії, орієнтацію у зовнішній політиці на демократичні принципи, співпрацю і мораль. Необхідно підкреслити, що основна ідея лібералізму в міжнародних відносинах – переконання у необхідності та можливості покінчити зі світовими війнами та збройними конфліктами між державами шляхом правового регулювання та демократизації міжнародних відносин, поширення на них норм моральності та справедливості. Головні положення класичного лібералізму зводяться до такого:

людина не агресивна за своєю природою, вона націлена на співпрацю;

війна – це проблема, яку можна вирішити тільки спільними зусиллями;

міжнародне співтовариство має усвідомити необхідність між народних інститутів, здатних запобігти збройному конфлікту;

державам необхідно реформувати свої політичні системи, з тим щоб демократичне правління всередині кожної країни сприяло встановленню миру та розвитку співробітництва на планеті;

на міжнародній арені діють не тільки силові, а й інші чинники – такі, як економіка та мораль.

На відміну від реалістів, у лібералів прямо протилежний погляд на природу людини. Вони підкреслюють її прагнення до співпраці, миру; орієнтацію на справедливість і мораль (з цієї причини підхід називають лібералізмом). Для політичного лібералізму, або як його іноді називають політичного ідеалізму, першоосновою міжнародних відносин були мораль і право. Прихильники цього підходу намагалися аналізувати цілі та завдання зовнішньої політики виходячи з моральних і абстрактно-правових норм.

Другий підйом лібералізму в міжнародних відносинах припав на кінець XX ст. Піднесення впливу лібералізму було пов'язано з дискредитацією комуністичної ідеології, яка ототожнювалася з радянською догматичною та жорстко кодифікованою версією марксизму. Активний розвиток і піднесення теорії неолібералізму розпочалися ще в середині 1970-х рр., що відіграло значну роль у переструктуруванні сучасного капіталізму. На перший план було висунуто низку базових ліберальних цінностей, проголошених основами стабільності західного суспільства та найвищими критеріями людської цивілізації:

свобода, з якої випливають толерантність і право на приватність життя;

конституціоналізм і панування права, що є практичними та інституціональними принципами, за допомогою яких гарантуються і захищаються свободи особистості;

почуття раціональності, яке поєднує лібералізм з "духом науки" та пізнання.

Лібералізм і демократія розглядаються як природні та гармонійні партнери, проте взаємозв'язок між ними є доволі складним і не завжди однозначним. У деяких випадках застосування ліберальних підходів і мета захисту ліберальних цінностей спричиняли певні відступи від базових настанов щодо демократично-конституційних елементів.

Провідними представниками сучасного неолібералізму, можна назвати американських вчених Дж. Ная, Р. Кеохейна, С. Краснера, М. Дойлята ін. Відомі його теоретики Роберт Кеохейн і Джозеф Най вважали, що між країнами існує безліч зв'язків і відносин, в яких сила або могутність не є дієвим інструментом реалізації політики. Тому чинник збройної сили не настільки значущий, як вважають неореалісти. Вплив за допомогою збройних сил на інших учасників міжнародного спілкування, вважають неоліберали, стає занадто дорогим і в прямому, і в переносному сенсі. Більш ефективними засобами впливу є економічні та правові важелі. У зв'язку з цим особливо підкреслюється взаємозв'язок політики й економіки, зважаючи на нівелювання наприкінці ХХ ст. чинника військової сили в світовій політиці.

Як і концепція політичного реалізму, сучасна ліберальна теорія наріжним каменем міжнародних відносин називає людську природу. Але на відміну від реалізму, який називав людину агресивною і некерованою, ліберальна думка відстоює такі її якості, як миролюбність, прихильність ідеалам співробітництва, моралі та взаємодопомоги.

Питання до практичного заняття

1. Політичний реалізм. Класичний реалізм
2. Сучасний реалізм.
3. Ідеї Ганса Моргентау.
4. Неолібералізм.
5. Лібералізм.
6. Конструктивізм.
7. Марксистська традиція.
8. Неомарксизм.

Питання для самостійної підготовки

1. Біхевіоризм
2. Радикалізм.
3. Історична соціологія.

4. Теорії інтеграції.

Теми для рефератів

1. Життя та ідеї Н. Макіавеллі.
2. Погляди Т. Гоббса.
3. Ідеї Ф. Л. Шумана.
4. Г. Моргентау: життєвий шлях та думки.
5. Ідеї В. Вільсона.
6. Погляди Дж. Ная та Р. Кеохейна.

Рекомендована література по темі:

1. International relations theory for the twenty-first century [Text] : An introduction / ed. M. Griffiths. London ; New York : Routledge, 2007. 184 p.
2. Бандурка О. М., Головка О. М., Передерій О. С. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6689>
3. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи. К.: Видавництво Фабула, 2018. 288 с.
4. Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю., Скубій І. В. Політологія: Підручник. Харків: ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017 р. 180 с.
5. Історія міжнародних відносин : підруч. І. В. Алексеєнко, А. Х. Маргулов, І. А. Єремєєва, М. В. Несправа. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 228 с.
6. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. К.: Видавництво Наш Формат, 2017. 320 с.
7. Корнієнко В.О. Футурологія і політика: до проблеми досягнення майбутнього. Держава і право : збірник наукових праць. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; редкол.: Ю.С. Шемшученко, І.О. Кресіна, О.В. Скрипник [та ін.]. Київ, 2019. Серія "Юридичні і політичні науки", вип. 85. С. 426-428.

8. Лісовський П. М. Міжнародні відносини: ментальність, геополітика, глобалізація. Навч. посіб. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 156 с.
9. Літвін Л. А. Теоретичні засади дослідження національних інтересів. Вісник Донецького нац. ун-ту ім. В. Стуса. Серія "Політичні науки". 2017. № 3. С. 20–24.
10. Тейлор Ч. Секулярна доба / Ч. Тейлор ; пер. з англ. О. Панича. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. Кн. I. 664 с.
11. Томахів В. Політологія. Навч. посібник. Вид. т-е, доповнене. В. Томахів. Тернопіль: ТНЕУ, 2018 р. 244 с.

ТЕМА 3. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ У СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ, СЕРЕДНЬОВІЧЧІ, В ЕПОХУ ВІДРОДЖЕННЯ ТА НОВИЙ ЧАС.

Лекційний курс

Міжнародні відносини у Стародавньому світі. Загальна характеристика та періодизація. Міжнародні відносини у стародавньому Єгипті. Зародження державності. Торгівля. Дипломатичні контакти. Конфлікти. Договір між Рамзесом II та хеттським царем Хаттушілем III (1296 р. до н. е.). Міжнародні відносини в Стародавній Греції. Амфіктіонії. Громадські ігри. Симмахії. Спарта. Міжнародні відносини в Стародавньому Римі. Колегії феціалів. Рекуператори. Міжнародні відносини періоду Середньовіччя. Держава франків.

Вступ до теми

Особливості міжнародних відносин у Стародавньому світі:

- міжнародні відносини мали локально-регіональний характер. Чинники впливу: слабкі комунікаційні канали, географічні особливості, брак світової системи торгівельних зв'язків;
- відсутність цивілізаційного простору. Чинники впливу: навколо вже сформованих держав знаходились протодержавні утворення на різних стадіях розвитку родоплемінної громади;

- презентація різного роду міждержавних об'єднань. Чинники впливу: у силу зовнішніх обставин або внутрішніх потреб міста-держави змушені вступати до «союзів» або «федерацій»;
- ресурсна обмеженість територій. Чинники впливу: економії ко-географічні умови спричинювали рухи спільнот у пошуках життєвого простору та породжували конфліктність у спробах його захисту. Розвиток торгівельних зв'язків впливав на конфліктне вирішення спірних територіально-економічних інтересів країн;
- розмитість кордонів із претензією світового володарювання. Чинники впливу: еволюційні хвилі розпаду родоплемінних зв'язків, що супроводжувались удосконаленням засобів виробництва та технологічних революцій;
- релігійне розмаїття та конфесійна толерантність. Чинники впливу: відсутність монотеїстичних релігій, які прагнули світової зверхності.

Маючи вигідне географічне положення Єгипет було розташовано у зручному з погляду міжнародної комунікації місці. Через Середземне море він мав доступ до південної Європи, західної та північної Азії, північної Африки. Води р. Нілу допомагали мати транспортний зв'язок із внутрішньою Африкою. Разом з цим, пустелі, які його оточували, стали природним запобіжником завойовницьких зазіхань сусідніх держав.

Кліматичною особливістю території було родючість земель яка досягалась кропіткою працею та щорічними розливами Нілу. Необхідність колективної роботи в системі меліорації земель підштовхнуло до появи різновидів форм державності. З часом дрібні держави об'єднались навколо двох центрів, які знаходились у верхньому та нижньому Єгипті. У четвертому тисячолітті до нашої ери на політичній мапі з'являється вже єдина держава із центром у місті Мемфіс.

Соціально-економічна самодостатність єгиптян впливала на інтенсивність та формати міжнародних зв'язків із сусідами. Маючи все необхідне для життя вони неохоче йшли на контакт із сусідніми країнами. Більш-менш жвава

торгівля між Єгиптом та Передньою Азією розпочалася лише за часів Тутмоса III.

Перші спроби міжнародних дипломатичних контактів були зафіксовані вже у III ст. до нашої ери. За часів правління VI династії (XXV ст. до н. е.) єгиптяни відрядили посольство до країни Пунт. Зафіксованим фактом є висунення ультиматуму кочовиками-гіксосами до правителя м. Фів (XVI ст. до н. е.).

Встановлення політичного впливу Єгипту в Сирії, Фінікії і Палестині призводить до конфронтації з провідними державами Передньої Азії того часу – Мітаннійським та Хеттським царствами. Для того, щоб послабити позиції своїх противників на Близькому Сході єгипетські фараони щонайменше з XV ст. до н. е. вступають в союзні відносини з деякими з відносно слабкими державними утвореннями, що дозволяло їм здійснювати втручання в справи таких держав як Вавилон і Мітанні. Найбільш важливим серед спілок подібного типу був союз з Ассирією, яка в XV-XIV ст. до н.е. була васалом Вавилонії а, з часом, Мітаннійського царства, але одночасно мала власні геополітичні амбіції.

Видатними пам'ятками в системі міжнародних відносин Єгипту є Ель-Амаранський архів та договір між Рамзесом II та хеттським царем Хаттушілем III (1296 р. до н. е.). Посилення у XIV ст. до нашої ери хеттської держави та хвиля міжусобиць у Єгипті після смерті Аменхотепа IV, призвели до загрози з боку хеттів. Але виснаження ресурсної бази конфліктних сторін призвело до укладання взаємовигідного мирного договору. У 1296 р. до н. е. був укладений мир між Рамзесом II та хеттським царем Хаттушілем III. Останній надіслав текст договору на срібній дошці, на що отримав також на срібній дошці відповідний текст від фараона.

Структура договору:

1. Вступ або преамбула.
2. Текст статей договору.
3. Заключна частина (звернення до богів).

Договір укладався як військовий союз, за яким сторони мали зобов'язання надавати одна-одній військову допомогу, обмінюватись перебіжчиками. Окремими статтями договору регулювались позиції ненападу та взаємодопомоги. Сторони мали відповідальність за сприяння в придушенні внутрішніх повстань.

Особливості міжнародних відносин у Стародавньому Єгипті:

- укладання міждержавних договорів (договір між Рамзесом II та хеттським царем Хаттушілем III);
- здійснення дипломатичного листування (Ель-Амаранський архів);
- обмін послами між державами;
- перемовини на передодні військових конфліктів;
- поява державних органів з дипломатичною діяльністю.
- взяття заручників для формування позитивних переговорних позицій.

Особливістю історичного існування грецької цивілізації є її активна колоніальна політика. Коріння цього процесу криються в спектрі внутрішніх проблем: від соціально-економічних (швидкий приріст населення з обмеженою ресурсною базою) до політичних (постійні перевороти, боротьба демоса з аристократією). Колонізація сприяла поширенню системи грецьких освітньо-культурних стандартів. Переселенці у відносинах із місцевим населенням позиціонували себе осторонь від варварів та важко йшли на контакти, але досягнення грецької матеріальної та духовної культури поступово поширились в місцях їх перебування.

Специфічною формою міждержавних відносин були громадські ігри. До таких можна віднести Піфійські, Олімпійські, Істмійські та Немейські ігри. Змагання мали фізично-мистецьке спрямування, метою яких було завоювання особистого престижу або формування позитивного політичного іміджу своєї держави. Під час змагань відбувались активний діалог між спортсменами та представниками держав-учасниць. Культивування ідеалів патріотизму, чесності, благородства мало потужний ефект консолідованого характеру для грецьких

державних утворень. Проведення ігор було зручною площадкою для міждержавної комунікації.

Іншим видом міжнародних відносин були договори про військово-політичні союзи – симмахії (σύμμαχος) означає «союзник», «помічник»).

Історія Стародавнього Риму презентує еволюційну систему, у якій простежується розвиток від родової громади до всесвітньої імперії та її загибелі. Дослідники ідентифікують ці процеси за періодами:

- царський (VIII – VI ст. до н. е.) ранній Рим;
- республіканський (510 – 27 рр. до н.е.);
- період Римської імперії (27 р. до н. е. – II ст. не.);
- період кризи та краху античної системи (III ст. н е. – 476 р.н.е.).

Міжнародні відносини в Стародавньому Римі здійснювались спеціальною жрецькою колегією феціалів. До її компетенції відносилось вирішення конфліктних ситуацій, що виникали між племінними союзами, народами, іншими державами. Спочатку функції феціалів належали безпосередньо царю, але згодом частина функцій (дипломатична діяльність) перейшла до колегії, яка представляла інтереси всієї громади.

Функціями колегії феціалів було:

- моніторинг, щоб римляни не починали «несправедливої війни»;
- сатисфакції від сторони порушника миру;
- видавання порушників договорів;
- охорона святості договорів;
- укладання мирних угод;
- виконання ритуалів, що освячували міжнародні відносини.

Колегія складалась з двадцяти осіб, які належали до давніх італійських родів, та пожиттєво виконували свої обов'язки.

Іншою практикою міждержавної взаємодії є інститут рекупаторів (recuperatores). Це особливі судді кількістю від 3 до 5. Сферою їх компетенції було вирішення спірних питань із іноземцями (peregrini). Більшість справ відносилось виключно до майнових суперечок.

Історія середніх віків починається з 476 року, коли коаліція племінних союзів германців, що були на службі в Римі, на чолі з Одоакром скинули останнього імператора Західної Римської імперії. Це був концептуально новий період у розвитку світової цивілізації. Його характерними ознаками можна виділити наступні тенденції:

- поява «нових» народів слов'ян і германців у Європі, арабів в Азії та Африці, які претендували на міжнародне визнання;
- раніше Середземне море було осередком цивілізації, тепер мапа світу розширювалась;
- нові народи стояли на рівні вжитку первісної культури, тому не змогли засвоїти та поширити досягнення античного спадку;
- натуралізація господарства як результат політико-економічної дійсності, поширення феодальних відносин;
- занепад міського способу життя, який існував у більшості завдяки міжнародним економічним зв'язкам, ремісницькому виробництву та торгівлі;
- заміна уніфікованої системи міжнародних відносин античного періоду на розмаїття, яке презентували нові державні утворення;
- ізолюваність та асинхронність розвитку систем міжнародних відносин на ранніх етапах середньовіччя;
- участь у міжнародних відносинах не лише державних утворень, а й народів, які перебували на потестарній стадії;
- поява християнства й ісламу, які стають уніфікованими релігіями народів частини Азії та Африки, Європи, формуючи середньовічну культуру;
- утвердження рівності голів держав та теологічне обґрунтування їх влади;
- різні рівні інституалізації конфесійного верховенства в системах внутрішніх та зовнішніх відносин;
- глибинний антагонізм, який притаманний протилежним конфесійним доктринам, розташованим на території колись єдиної держави.

У 1618 – 1648 роках в європейській історії відбувалася Тридцятилітня війна – одна з найважливіших подій, що кардинально змінила міжнародні відносини, надавши їм системного вигляду. Війна – це протиборство за верховенство у Священній Римській імперії та Європі, що зневажало інтереси більшості європейських держав. Конфлікт почався як конфесійне зіткнення між католиками і протестантами, але незабаром перетворився в боротьбу з політичною владою Габсбургів на території Європи. Ця подія є останньою масштабною релігійною війною в Європі, унаслідок якої виникла Вестфальська система міжнародних відносин

Вестфальську систему міжнародних відносин встановлено по закінченні Тридцятирічної війни в Європі (1618 – 1648 рр.) між німецькими протестантськими князями з одного боку, й католицькими князями та імператором – з іншого, яка перетворилася з внутрішньо германської на загальноєвропейську. Проти габсбурзького альянсу (іспанські та австрійські Габсбурги, католицькі князі Німеччини, за сприяння Папи Римського і Польщі) виступила коаліція: німецькі протестантські князі, Франція, Швеція, Данія, підтримувані Голландією, Великою Британією та Росією.

Початок формування Вестфальської системи було покладено Вестфальським миром, укладеним 24 жовтня 1648 р. у формі двох договорів, підготовлених на двох конгресах, що відбувались у містах Вестфалії – Мюнстері й Оснабрюці.

Статті Вестфальського миру зафіксували нове співвідношення сил, яке склалося в Європі. Вестфальський мир фактично санкціонував розпад Священної Римської імперії германської нації на 355 самостійних держав. Відтоді за ґрунтовну форму політичної організації суспільства править «держава-нація», а домінуючим принципом міжнародних відносин стають засади національного суверенітету.

Перша світова війна позначила ключові проблеми межі XIX – XX століть: соціальні розбіжності, геополітичні протиріччя, ідеологічне та економічне протистояння. Історичний період напередодні Першої світової війни

характеризувався загостренням кризи системи міжнародних відносин, що ускладнювалося чисельними конфліктами та протиріччями – міждержавними, соціальними та економічними.

Основними учасниками Першої світової війни були країни Антанти – Російська імперія, Французька республіка, Великобританія та Центральні держави – Німеччина, Австро-Угорщина, Османська імперія та Болгарія. Наприкінці XIX – на початку XX ст. зростає напруга у відносинах між цими державами, кожна із яких переслідувала власну мету в системі міжнародних відносин.

Німеччина. Геополітичне становище Німеччини не відповідало її економічній першості, зростанням потужності монополій та загалом амбіціям держави-лідера. Німецькі колоніальні володіння поступалися іншим індустриальним державам. Із усіх сукупних колоній світу Німеччина володіла тільки 3,5% території.

На початку XX ст. посилюється експансія Німеччини:

- на Близькому Сході у зв'язку з будівництвом Багдадської залізниці;
- у Китаї – анексія порту Цзячжоу (1897 р.) та встановлення протекторату над Шаньдунським півостровом;
- установа протекторату над Самоа, Каролінськими та Маріанськими островами в Тихому океані, здобуття колоній Того та Камерун у Східній Африці.

Усе це загострювало протиріччя між Німеччиною з одного боку та Великобританією, Францією та Росією з іншого. Додатково німецько-французькі відносини ускладнювалися проблемою Ельзасу, Лотарингії та Рура, германо-російські – втручанням Німеччини на Балканах та її підтримкою там політики Австро-Угорщини та Османської імперії. Початок XX ст. позначений погіршенням відносин Німеччини із США щодо експорту продукції машинобудівельної галузі в Південній Америці, Південно-Східній Азії та Близькому Сході (експорт Німеччини в ці регіони складав 29,1 %, а США – 26,8 %).

Франція. У 1871 р. в Дзеркальній залі Версальського палацу відбулося урочисте об'єднання Німеччини, яка за політичним устроєм стала імперією. Проголошення об'єднання відбувалося на фоні франко-пруської війни, в якій Франція отримала катастрофічну поразку, наслідком якої стали повна дестабілізація економіки та політики, що спричинили Паризьку комуна – чергову революцію у Франції XIX ст.

Поразка Франції у франко-пруській війні оформлена у Франкфуртському договорі 1871 р., відповідно до якого:

- Ельзас та Лотарингія відчужувалися на користь Німеччини;
- Франція зобов'язана виплатити Німеччині контрибуцію в розмірі 5 млрд. франків.

Виплати за контрибуцією пішли на розвиток німецької економіки, що сприяло її піднесенню у 1890-ті роки. Поразка у війні та полон імператора Наполеона III були сприйняті французами як національна ганьба. Саме тоді виникають ідеї реваншу, повернення Ельзасу та Лотарингії, що консолідували громадян Третьої французької республіки, незалежно від їх політичних переконань. Інтереси Франції виходили за межі Європи, зокрема, вона у будь-який спосіб прагнула зберегти свої колоніальні володіння у Північній Африці.

Великобританія. На початку 1890-х років Німеччина посіла перше місце в Європі за об'ємами ВВП, посунувши так Великобританію на друге. Великобританію не влаштовувало економічне домінування Німеччини, особливо зважаючи на те, що довгий час саме Великобританія мала статус «майстерня світу», що засвідчував її економічні переваги. Зміни в економіці позначилися на характері політичних відносин між державами. У цьому протистоянні для Англії вирішувалося питання збереження свого домінування в системі світогосподарських зв'язків, підтримки своєї імперії. Лондон турбували економічна потужність Німеччини, найсильніша армія та програма будівництва військово-морського флоту, що здатні були стати інструментом установлення німецького переважання в Європі та підтверджували слова імператора Вільгельма II про перетворення Німеччини в «світову державу». Реалізація

Берліном планів морського будівництва в перспективі могла поставити під загрозу британський контроль над системою морських комунікацій та міжнародною торгівлею, що підвищувала її вразливість як метрополії та імперії. Великобританія негативно сприймала спроби Німеччини встановити контроль над Східною та Південно-Західною Африкою. Усвідомлення всіх цих загроз стало причиною зближення Великобританії з франко-російським союзом, утвореним на противагу австро-німецькій коаліції.

Росія. Для Росії ключовим стало питання щодо слов'янських на-родів на Балканах. Ідеї панславізму спричинили російсько-турецьку війну 1871 – 1872 рр. і наприкінці XIX – на початку XX ст. ці ідеї не втратили своєї актуальності. Росія підтримувала на Балканах сербів та болгар, що були налаштовані проти Османської імперії та Австро-Угорщини. Основною метою стало повернення Константинополя як православного центру. Контроль над Константинополем допомагав також вирішити проблеми з чорноморськими проливами. Саме тут зосереджувалися головні геополітичні задачі Росії напередодні Першої світової війни. Також російська влада прагнула відтіснити німців та австрійців із Балкан.

Австро-Угорщина велика багатонаціональна імперія прагнула зберегти свій вплив у світовій політиці та утримати окуповані нею в 1908 р. Боснію та Герцеговину. Також Австро-Угорщина прагнула контролювати Балкани та рух суден в Адріатичному морі. Османська імперія прагнула зберегти свій вплив на Балканах, захопити Крим та Іран, останній Туреччина прагнула використовувати як сировинну базу. До стратегічних завдань Італії належали переважання на Середземному морі та Півдні Європи.

Сербія як новостворена держава (отримала повну незалежність у 1878 р.) прагнула утвердитися на Балканах як регіональний лідер слов'янських народів та планувала утворити Югославію, включивши до її складу всіх слов'ян півдня Австро-Угорської імперії. Сербська влада неофіційно підтримувала націоналістичні організації, які боролися проти Австро-Угорщини і Туреччини.

Утворенню військово-політичних блоків держав-учасниць першої світової війни передували міжнародні суперечності в Європі, що формувалися протягом тривалого часу. Зокрема, ще на Паризькому мирному конгресі 1856 р. за участю Франції, Росії, Англії, Австрії, Туреччини, Сардинії та Пруссії відбулося відокремлення Франції, Росії та Австрії від Англії, а Берлінський конгрес 1878 р. обмежив прохід російських кораблів через Чорноморські проливи.

Троїстий союз є воєнно-політичним блоком Німеччини, Австро-Угорщини та Італії. Утворення Троїстого союзу стало початком поділу європейських держав на два ворогуючих табори та відбувалося поетапно протягом 1879 – 1882 років. Центром Троїстого союзу стала Німеччина, яка у 1879 році підписала воєнний союз із Австро-Угорщиною, до якого у 1882 р. приєдналася Італія.

Ключовими умовами створення Троїстого союзу, стали такі положення таємного договору між Німеччиною, Австро-Угорщиною та Італією, підписаного 20 травня 1882 року:

- зобов'язання сторін протягом 5 років консультуватися з політичних та економічних питань, надавати взаємну підтримку та не брати участь у жодних союзах та угодах, що можуть бути спрямовані проти будь-якого учасника Троїстого союзу;
- Німеччина та Австро-Угорщина зобов'язалися надавати Італії допомогу, якщо «без прямого виклику з її боку Італія зазнає нападу Франції». Італія зі свого боку обіцяла аналогічні дії на випадок неспровокованого нападу на Німеччину або Францію;
- Австро-Угорщина отримала роль резерву щодо вступу у війну;
- сторони зобов'язалися на випадок спільної участі у війні не укладати сепаратного миру та тримати договір про Троїстий союз у цілковитій таємниці;
- прийняття відмови Італії надавати воєнну допомогу союзникам у випадку їх війни з Великобританією;
- право участі Італії у вирішенні питань, пов'язаних із Балканами,

Турецькими берегами, островами в адриатичному та Егейському морях;

Відповіддю на утворення Троїстого союзу було укладання франко-російського договору (1891 – 1893 рр.) та створення після цього Антанти (франц. Entente) – воєнного блоку Великобританії, Франції та Росії. Цей блок був оформлений у 1904 – 1907 рр. і об'єднав у роки Першої світової війни більше 20 держав.

Загострення англо-німецьких протиріч на початку XX ст. стало вирішальним чинником міжнародних відносин та відсунуло на задній план зіткнення Англії з Францією і Росією на ґрунті колоніального суперництва. Це змусило Англію відмовитися від політики «блискучої ізоляції», що передбачала гру на розбіжностях між Францією і Росією, та позаблокового статусу. У 1904 р. було підписано англо-французький, а у 1907 р. російсько-англійський договори. Саме ці угоди оформили створення Антанти.

Питання для практичного заняття:

1. Міжнародні відносини у Стародавньому світі. Загальна характеристика та періодизація
2. Міжнародні відносини у стародавньому Єгипті.
3. Міжнародні відносини в Стародавній Греції.
4. Міжнародні відносини в Стародавньому Римі.
5. Міжнародні відносини періоду Середньовіччя.
6. Наслідки Тридцятилітньої війни.
7. Вестфальська система міжнародних відносин.
8. Віденська міжнародна система.
9. Міжнародні відносини у період Першої світової війни.
10. Паризька мирна конференція.
11. Створення Ліги Націй.
12. Версальський договір.
13. Вашингтонська мирна конференція.

Питання для самостійної підготовки

1. Варварські держави. Дипломатія Карла Великого.
2. Хрестові походи.
3. Стародавній Китай у міжнародних відносинах.

Теми рефератів

1. Союзний договір, укладений між хетським царем Хаттушилем III та єгипетським фараоном Рамзесом II.
2. Верденський договір 843 р.
3. Статут Ліги Націй.
4. Версальський договір 1919 р.

Рекомендована література по темі:

1. Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. 618 с.
2. Булик М. В. Історія міжнародних відносин у давні часи: навчальний посібник. Маріуполь: МДУ, 2017. 274 с.
3. Булик М.В. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі : навч. посібник / М.В. Булик, Н.В. Гаврилова ; М-во освіти і науки України, Маріупол. держ. ун-т, Іст. ф-т. Київ : Ліра-К, 2021. 232 с.
4. Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2019. 416 с.
5. Історія міжнародних відносин : підруч. І. В. Алексеєнко, А. Х. Маргулов, І. А. Єремєєва, М. В. Несправа. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 228 с.
6. Моцик О. Зовнішня політика й дипломатія Києва: перші кроки (VI–IX ст.) // Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; редкол.: Тихомирова Є.Б., Бортніков

В.І., Вакулич В.М. [та ін.]. Луцьк, 2018. № 1 (3). С. 107-111.

ТЕМА 4. ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА. ЯЛТИНСЬКО-ПОТСДАМСЬКА СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН. “ХОЛОДНА ВІЙНА”.

Лекційний курс

Міжнародні відносини напередодні Другої Світової війни. Протиріччя між державами. Конгрес Комінтерну. Анतिकомінтернівська коаліція. Аншлюс Австрії. Конференція у Мюнхені. Договори про безпеку. Пакт Молотова – Ріббентропа. Міжнародні відносини під час другої світової війни. «Зимова війна». Троїстий пакт. конференція між представниками СРСР, США та Великобританії. Ленд-ліз. Вступ США у Другу світову війну. Тегеранська конференція. Ялтинська конференція. Акт про капітуляцію Німеччини. Акт про капітуляцію Японії. Нюрнберзький процес. Токійський трибунал. Створення НАТО. Організація Варшавського Договору. «Карибська криза».

Вступ до теми

Друга Світова війна стала результатом комплексу невирішених та отриманих від цього нових проблемних питань глобального масштабу. Функціонування Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин призвело до часткового відтермінування вирішення глобальних питань міжнародних відносин. Протиріччя, які діагностувались на міждержавному рівні на початку сторіччя, лише набули подальшого загострення:

- відсутність балансу інтересів між державами-переможцями та переможеними у Великій війні (1914-1918рр.);
- поява різновидів тоталітарних режимів, як природна політична реакція на глибинну соціально-економічну кризу у переможених країн;
- англо-французька політика «умиротворення» та американська
- «невтручання» як каталізатор агресії на європейському континенті;
- відсутність інструментарію регулювання міжнародних конфліктів у

Ліги Націй як світового арбітра міжнародних відносин;

- конфлікт державних інтересів між бажанням зберегти колоніальне домінування та отримати доступ до перерозподілу цієї системи;
- історична пам'ять негативних наслідків Великої війни із формуванням «пасивного» пацифізму;
- посилення німецької військово-промислової міцності як відповідь колективного побоювання західних країн радянського тоталітаризму;
- плани країн Заходу вирішити питання існування тоталітарних режимів у Європі шляхом їх безпосереднього зіткнення;
- прагнення країн до регіональної та глобальної економіко-політичної експансії;
- глибинна світова економічна криза як стимул пошуку нових ресурсних можливостей для країн та нищення основ колективної безпеки;
- перманентна гонка озброєнь;
- свідоме маніпулювання мілітаризацією свідомості громадян країн як спосіб вирішення комплексу внутрішніх проблем урядами країн.

Формати майбутніх військових-політичних протистоянь окреслювались вже в середині 1930-х р. У липні - серпні 1935 р. на VII конгресі Комінтерну було проголошено курс на боротьбу із фашизмом. У відповідь на це в листопаді 1936 р. утворюється Антикомінтернівська коаліція, до складу якої входили Німеччина та Японія. У 1937 р. до Антикомінтернівського пакту приєдналась Італія, 1939 р. – Угорщина, франківська Іспанія, Маньчжоу-Го.

Важко визначити «нульову подію» Другої світової, але безперечним фактом є те, що вона пов'язана із внутрішньою та зовнішньою політикою нацистської Німеччини. 5 листопада 1937 року Гітлер презентує військово-політичній верхівки Рейху промову, в якій зазначає, що перед Німеччиною гостро стоїть питання життєвого простору. Єдиним інструментарієм такого розширення він бачив насилля. За промовою слідували кроки, які визначають контури майбутнього глобального військового конфлікту.

Приватний візит до Німеччини впливового англійського політика 19 листопада 1937 року Е. Галіфакса продемонстрував позицію Великобританії в цьому питанні. Аудієнція із Гітлером мала продемонструвати лояльність імперії до майбутніх територіальних зрушень у Європі на позиціях захисту від комунізму.

12 березня 1938 р. Австрія була зайнята німецькими військами. Це вдалося завдяки безпосередньому тиску Гітлера на австрійського канцлера К. Шушніга з одного боку, та відсутності підтримки світового товариства із іншого. Війська були введені напередодні проведення плебісциту з питання майбутнього самовизначення Австрії (13 березня 1938р.), у результатах якого німці не були впевнені. 13 березня 1938 р. Гітлер підписує закон, за яким він включав територію Австрійської республіки до складу Третього Рейху. Плебісцит населення Австрії відбувся 10 квітня та продемонстрував «підтримку» цієї дії, «за» – 99,73% австрійців. Ці події увійшли в історію як аншлюс (приєднання, об'єднання, анексія) Австрії. Умовна «безкровність» цього процесу викликала лише «стурбованість» світового політичного товариства без вживання кардинальних заходів.

Безкарне порушення умов Сен-Жерменського та Версальського договорів продемонструвало проблемні контури Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин. Наступним об'єктом німецької експансії стає Чехословаччина. Ідеологічним інструментарієм анексії її території стає процес природного об'єднання німців в кордонах однієї держави. Тримільйонна етнічна громада німців, яка проживала на території прикордонної із Німеччиною Судетської області, стає потужним способом шантажу чехословацького уряду. У результаті вдало проведеної операції, в якій були задіяні інспіровані ззовні сепаратистські рухи судетських німців, використаний потужний арсенал дипломатичних перемовин та відверта гра військових контингентів на європейських кордонах у вересні 1938 року з'являються передумови початку загальноєвропейського військового конфлікту. За таких

умов 29-30 вересня 1938 р. у Мюнхені проходить конференція за участі Німеччини, Італії, Франції та Великобританії. У підсумку вся Судетська область та деякі прилеглі території переходили до Німеччини (20 % території Чехословаччини та 25 % її населення). Наступними кроками стають:

- 2 жовтня 1938 р. Чехословаччина передала Польщі Тешинську область.
- 2 листопада 1938 р. Перший Віденський арбітраж – Королівство Угорщина отримувало територію 11927 км. кв. (Словацька республіка та Карпатська Україна як автономії).

На цьому міжнародні експерименти над долею Чехословаччини не завершилися. За ініціативи Німеччини 14 березня 1939 р. лідер словацьких сепаратистів Й. Тисо проголосив незалежність Словаччини, звернувшись за допомогою до Гітлера. 15 березня 1939 р. німецька армія увійшла на територію Чехія та повністю її окупувала.

Підготовчі етапи Німеччини до війни були здійсненні за відсутності військового протистояння та за відверто-умовної згоди міжнародного товариства. Території, які увійшли до складу або протекторату Німеччини, значно підсилили її ресурсну та геополітичну позицію. Гітлер порушив основи існуючої системи міжнародних відносин та продемонстрував нехтування договірних відносин, де він був підписантом.

Протиставлення себе міжнародній спільноті та демонстрація власної міцності надавало Німеччині іміджу наддержави в розумінні деяких країн Європи. Цей фактор вплинув на вільний вступ до коаліційних відносин із нею. У лютому 1939 р. Угорщина приєдналась до Антикомінтернівського пакту та вийшла з Ліги Націй (квітень 1939 р.).

Світова система міжнародної безпеки продовжувала витримувати агресивні виклики. 22 березня 1939 р. Литва була змушена відмовитись від Клайпедської області разом із портом, а Румунія – підписати невигідні для себе економічні угоди. 7 квітня 1939 р. Італія розпочала успішну компанію по анексії Албанії.

Незадоволена результатами переговорів із Польщею, Німеччина перейшла до планування силового варіанту її анексії. 11 квітня 1939 р. було затверджено план «Вайс».

Прорахунки європейських політиків при укладанні Мюнхенських домовленостей було вирішено виправляти шляхом підтвердження договірних відносин у системі континентальної безпеки. Великобританія та Франція підтвердили гарантії надання військової допомоги Бельгії, Голландії та Швейцарії (22 березня 1939 р.). Такі саме гарантії отримала Польща від Великобританії (31 березня 1939 р.), пізніше до них долучилась Франція. До системи міжнародної підтримки увійшли також Греція та Румунія. Туреччина укладала декларації із Францією та Великобританією на взаємодопомогу діям в районі Середземного моря (травень-червень 1939 р.). У цей час підсилювався й блок опонентів. 22 травня 1939 р. у Берліні було підписано німецько-італійський договір про дружбу та співробітництво («Стальний пакт»). Сфера договірних відносин розповсюджувалась на військову допомогу за першої вимоги сторін. 7 червня 1939 року Латвія та Естонія підписали пакти про ненапад із Німеччиною.

Підписання 19 серпня 1939 р. радянсько-німецьку кредитну угоду та підписання 23 серпня 1939 р. пакту про ненапад («пакт Молотова-Ріббентропа»).

Пакт про ненапад був укладений строком на 10 років і вступав у дію відразу після його підписання. Умовами договору ставали: взаємне визнання самостійності військово-політичної діяльності та позиція нейтралітету у випадку агресивних дій третьої сторони або по відношенню до третьої сторони. Додаткова угода, яка була засекречена, свідчила про територіальні претензії обох країн у Європі. До сфери впливу Радянського Союзу відходили такі країни, як Фінляндія, Латвія, Естонія, східна частина Польщі (західноукраїнські та білоруські землі з Люблінським та Варшавським воєводством), Бессарабія. Німеччина претендувала на другу частину Польщі та Литву. У такій спосіб

Гітлер отримав гарантії невтручання СРСР у свої європейські військові компанії, убезпечивши себе від війни на два фронти, а Сталін отримав можливості реалізації своїх геополітичних планів.

Іншим стратегічно-важливим для розуміння подій Другої світової війни був Азійсько-Тихоокеанський регіон. Ініціатором геополітичних зрушень у регіональному та глобальному масштабах стала Японія. 18 серпня 1931 р. японці вводять війська на території Китаю, захопивши Маньчжурію (1 березня 1932 р. утворення держави Маньчжоу-Го). Розгляд даного питання на засіданнях Ліги Націй не закінчилось прийняттям колективного рішення з відповідними санкціями, тим самим поставило під питання дієвість такої міжнародної організації та міжвоєнні домовленості. 27 березня 1933 р. Японія перестала бути членом Ліги Націй. Захопленням Маньчжурії агресія Японії не закінчилась, 7 липня 1937 р. почалась повномасштабна інтервенція на території Китаю, яка перманентно продовжувалась до закінчення Другої Світової війни.

Швидкий військовий успіх, млявість міжнародних інституцій щодо японської агресії, підняття мілітаристських настроїв у середині країни дозволило Японії продовжувати планування майбутніх напрямів військової агресії. 28 липня 1938 р. японські війська перетнули радянський кордон та захопили територію на західному березі озера Хасан. 12 серпня було підписано договір про припинення воєнних дій. Але вже 11 травня 1939 р. японці порушують державний кордон Монголії біля р. Халхін-Гол. Задіяна у конфлікті Червона армія досягає переможного результату. 16 вересня 1939 р. підписано угоду про припинення вогню.

1 вересня 1939 р. Німеччина розпочинає Другу світову війну. Країни-союзники Польщі оголошують їй війну: Франція, Великобританія із домініонами (Канадою, Новою Зеландією, Южно-Африканським Союзом), включаючи всі території. За відсутності зовнішньої підтримки на початку жовтня Гітлер проголошує повну ліквідацію польської державності. Незважаючи на це, 30 жовтня вже було сформовано польський уряд в еміграції.

Користуючись бездіяльністю із боку західних країн-союзників Польщі та покладаючись на умови таємних домовленостей із Німеччиною, Радянський Союз вводить війська на територію Польщі. Червона армія дуже швидко захоплює територію з населенням понад 13 млн. осіб. Такі дії Радянського Союзу порушували низьку міждержавних та міжнародних існуючих договорів, що долучило його до кола країн-агресорів у правовій системі того часу. Розділ Польщі був затверджений підписаним 28 вересня договором про дружбу та кордон між Радянським Союзом та Німеччиною.

З анексією Польщі настала активна фаза втілення у життя радянсько-німецьких домовленостей по розділу сфер впливу в Європі. Майже синхронно з цими подіями під примусом Сталіна підписують пакти про взаємодопомогу 28 серпня—Естонія, 5 жовтня—Латвія, 10 жовтня—Литва. Пакти переводили прибалтійські країни у сферу безпосереднього впливу Москви. Крім того, ці держави були змушені допустити на свою територію радянські військові контингенти.

Наступною жертвою радянських амбіцій стає Фінляндія. Пропозиції СРСР щодо перенесення державного кордону подалі від Ленінграда не знаходили підтримки у фінської сторони. Така позиція спровокувала військову агресію Радянського Союзу, яка увійшла у історію як «зимова війна». 30 листопада 1939 р. Червона армія розпочала бойові дії на території Фінляндії. Одночасно з цим Москва ініціювала створення народного уряду Фінляндської демократичної республіки на чолі із О. Куусініеном. Його звернення за допомогою СРСР намагався презентувати для обґрунтування своєї агресії світовому співтовариству та внутрішній аудиторії. Не зважаючи на це, 14 грудня СРСР було виключено із членів Ліги Націй.

12 березня 1940р. у Москві була підписана мирна угода, яка завершувала воєнні дії. Фінляндія втрачала власні території: Карельський перешийок разом із Выборгом, території західного та північного узбережжя Ладозького озера, а півострів Ханко надавався в оренду терміном на 30 років.

Доступ до самодостатньої ресурсної бази, відсутність організованого опору своїй військовій агресії лише підсилило плани нацистської Німеччини до наступних агресивних дій. 9 квітня 1940р. розпочалась війна проти Норвегії та Данії, що завершилось переведенням цих територій у протекторат Німеччини. 10 травня 1940 р. Гітлер здійснив наступ на територію Бельгії, Голландії та Люксембургу. А вже 14 червня німецькі війська увійшли до Парижа, там було утворено уряд на чолі із маршалом Ф. Петеном, який разом із В. Квіслінгом (головою уряду у Норвегії) стали уособленням колабораціонізму у часи Другої світової.

Існуюча дійсність міжнародних відносин сприяла паралельному управлінню державами, завойованими Німеччиною. Не зважаючи на існування пронімецьких урядів на території цих країн, існували уряди в вигнанні: у Великобританії опинився уряд та король Норвегії, Ш. де Голль заснував французький рух супротиву, там же діяв й польський уряд, до Єгипту було перевезено короля Греції та її уряд.

Втрата незалежності Франції докорінно змінила конфігурацію балансу сил у Європі. Німеччина ставала гегемоном на європейському просторі. Це спричинило розробку нових стратегій міжнародних відносин серед її ворогів та союзників. У червні 1940 р. Червона армія вступила на територію країн Прибалтики, яким було висунуто ультиматум про переформатування урядів на комуністичних позиціях із урахування інтересів СРСР. Фіналом цих перетворень було їх включення до складу Радянського Союзу (3-6 серпня 1940 р.). 26 червня 1940 р. Москва висуває ультиматум Румунії щодо повернення Бессарабії та частини Буковини та 1 червня отримує нові території. Наступною мішенню Гітлера стає Англія, він використовує тактику масованих авіаційних бомбардування протягом серпня 1940 – травня 1941 р. Англії вдалося вистояти у цьому протистоянні.

Змінився театр військових дій у африкансько-азійському регіоні. Весною 1941 р. війська Великобританії звільнили від італійців Ефіопію та Еритрею. Японії вдалося захопити Північний Індокитай (серпень-вересень).

Спільність поглядів на методику переформатування системи міжнародних відносин та союзницькі військові стосунки призвели до підписання у Берліні Троїстого пакту між представниками трьох країн – Німеччини, Італії, Японії (27 вересня 1940 р.). Положеннями Пакту було закріплено співпрацю у військовій, економічній та політичних сферах. Умовами пакту було зазначено те, що Японія визнає право Німеччини та Італії на європейську територію, а вони – права Японії у Східній Азії. До цього договору доєдналися Угорщина, Румунія, Словачія (листопад 1940 р.), Болгарія (березень 1941 р.), Хорватія (червень 1941 р.). Потрібна конфігурація союзників для здійснення агресії проти Радянського Союзу була сформована (грудень 1940 р. «план Барбаросса» – план нападу на СРСР).

22 червня 1941 р. Німеччина перетнула кордон СРСР та розпочала нову фазу Другої світової війни. Цей напад в черговий раз вплинув на конфігурацію гравців на політичній арені світу. Ідеологічні антагонізми передвоєнних часів увійшли у конфлікт із раціоналізмом майбутнього цивілізаційного існування та підштовхнули учорашніх опонентів до коаліційних проєктів. Першим кроком в утворенні антигітлерівської коаліції стає підписання 12 липня 1941 р. у Москві Угоди про спільні дії Уряду СРСР та Уряду Сполученого Королівства у війні проти Німеччини. В умовах Угоди було прописано військове співробітництво та виключення підписання сепаратного миру. Така угода стала можливою за деяких умов: військова агресія Німеччини проти двох країн; попередні активні дипломатичні стосунки. Вашингтон знімав обмеження з радянських фондів та оголосив про невикористання закону «Про нейтралітет» по відношенню до СРСР. Ці країни надавали Радянському Союзу відкриті кредитні лінії. 14 серпня була підписана Атлантична хартія між США та Англією, положення якої містили позиції країн щодо визнання суверенітетів та територіальної

недоторканості, умов вільного економічного та політичного співробітництва, формування загальної системи безпеки по захисту від зовнішніх агресій.

Радянський Союз проводив активну дипломатичну діяльність серед урядів європейських країн у вигнанні. Так проводились консультації із урядами Польщі, Чехословаччини, французьким рухом супротиву. В умовах продовження активної фази бойових дій Другої світової війни продовжувалось формування коаліційних перемовин задля напрацювання спільних рішень. 1 січня 1942 р. було ухвалення Декларацію Об'єднаних націй (26 держав). Провідне місце серед них посіли США, СРСР, Великобританія, Китай. Підписанти гарантували спрямування своїх зусиль на боротьбу проти країн Троїстого пакту та їх союзників. 26 травня 1942 р. укладено Договір між СРСР та Великобританією про спільне ведення війни проти Німеччини та післявоєнне співробітництво. 11 червня 1942 р. підписана радянсько-американська угода про взаємодопомогу під час війни, регуляцію відшкодування товарів, наданих за програмою ленд-лізу та майбутніх торгівельних відносин.

Наступним етапом відносин між союзниками стає надання військово-економічної допомоги. 29 вересня – 1 жовтня 1941 р. у Москві відбулась конференція між представниками СРСР, США та Великобританії. Результатом її діяльності було надання СРСР військового обладнання та засобів ведення війни. Уже 7 листопада 1941 р. конгрес США поширив дію програми ленд-лізу на СРСР.

Вступ США у Другу світову війну відбувся внаслідок агресивних дій Японії у Тихому океані. 7 грудня 1941 р. Японія знищує американський Тихоокеанський флот, який знаходився на військовій базі у Перл-Харборі. Наступного дня у своїй промові для конгресу Рузвельт оголошує війну Японії. 11 грудня 1941 р. Гітлер оголошує війну США.

У 1943 р. коаліція отримала перші успіхи. На східному фронті СРСР переміг німців та їх союзників у Сталінградській битві (лютий) та на Курській дузі (літо). У той час союзники змогли в липні 1943 р. частково визволити

Італію. 25 липня Муссоліні був заарештований, але згодом викрадений німцями.

6 червня 1944 р. відбулась висадка англо-американських військ в Нормандії. Остаточне рішення було прийнято на Тегеранській конференції, хоча питання піднімалось СРСР з 1941 р. Хронологія наступних подій обумовлена військово-стратегічною ситуацією у Європі. Улітку 1944 р. Червона армія вийшла на лінію державного кордону СРСР (станом на 22 червня 1941 р.). Війна на два фронти прискорила втрату стратегічних позицій німецьким командуванням, що призвело до повної капітуляції Німеччини. Акт про капітуляцію був підписаний у Реймсі о 02:41 7 травня 1945 р. За вимогою радянської сторони відбулось повторне його підписання у Берліні 8 травня 1945 р. о 22:43 (за місцевим часом), у Москві на той час було 00:43 9 травня. Так було підписано Акт про воєнну капітуляцію Німеччини. Бойові дії тривали до 19 травня.

Дотримавшись союзних домовленостей 5 квітня 1945 р. СРСР денонсував радянсько-японський договір про нейтралітет (13 квітня 1941 р.) та 9 серпня 1945 р. оголосив війну Японії. 6 та 9 серпня 1945 р. військова авіація США скидає на японські міста Хіросіма та Нагасакі атомні бомби. З 9 по 15 серпня СРСР розбиває Квантунську армію. Серія нищівних поразок змушує імператора Хірохіто оголосити про беззастережну капітуляцію. 2 вересня 1945 р. на борту американського лінкора «Міссурі» відбулась урочиста церемонія підписання Акту про капітуляцію. Підписання цього документа офіційно закінчило Другу світову війну.

Зусиллями світової спільноти було організовано міжнародні суди над головними злочинцями війни. 20 листопада 1945 р. – 1 жовтня 1946 р. судовий процес у м. Нюрнберг. (12 підсудних засуджено до страти, 3 до довічного ув'язнення, 4 – різні терміни ув'язнення). 3 травня 1946 – 12 листопада 1948 р. Міжнародний трибунал у м. Токіо. (7 підсудних засуджено до страти).

Серія міждержавних форматів щодо післявоєнного утворення системи міжнародних відносин (СРСР, США, Великобританії) обговорювались на:

1. Московській конференції міністрів закордонних справ (19-30 – жовтня 1943р.);
2. Тегеранській конференції (28 листопада – 1 грудня 1943р.);
3. Конференції в Думбартон-Оксі (21 серпня – 28 вересня 1944р.);
4. Ялтинській конференції (4 – 11 лютого 1945р.);
5. Сан-Франциській конференції (25 квітня – 26 червня 1945р.);
6. Берлінській (Потсдамській) конференції (17 липня – 2 серпня 1945р.).

Ці міжнародні майданчики стали місцем обговорення повоєнного устрою світу. На розсуд країн формувались концептуальні контури міжнародних інституцій, способи та методи деколонізації, формати майбутньої політики по відношенню до переможених країн, основи нової системи колективної безпеки та економічних відносин.

Наслідки Другої світової війни:

- вона стала глобальним конфліктом, який зазнало людство. Участь у ньому взяло 80 % населення світу;
- великі демографічні втрати (за різними оцінками від 50 до 85 млн. людей);
- під час війни були здійсненні дії, які класифікуються правовими системами як злочини проти людства;
- утворення нових державних кордонів країн світу;
- утворення ООН та інших світових організацій;
- прихід до влади комуністів у країнах Східної та Південно-Східної Європи;
- активне поширення комуністичної ідеології у глобальному масштабі;
- глобальність ідеологічного конфлікту призвела до втрати гуманізму світової цивілізації;
- занепад європейської гегемонії у системі міжнародних відносин;

- криза імперських форматів та поступова відмова від колоніальних володінь;
- утворення біполярного системи міжнародних відносин (ялтинсько-потсдамська система);
- денацифікація Німеччини та Австрії;
- початок переформування міжнародних відносин на тлі появи новітніх технологій та використання при цьому «атомної дипломатії».

У 1949 р. Захід створив військовий блок НАТО, щоб захиститися від можливої агресії з боку СРСР, а Радянський Союз та його союзники у 1955 р. також створили Організацію Варшавського Договору на протипагу західним країнам. Але змагання в таборі противника супроводжувалося гонкою озброєнь та локальними конфліктами, які розгорнулися поза НАТО та ОВС.

«Холодна війна» велася різними засобами – політичними, економічними, пропагандистськими, проявом яких було:

- створення та протидія військово-політичних блоків;
- виникнення міжнародних політичних криз;
- втручання у регіональні збройні конфлікти;
- запровадження економічних ембарго;
- гонка звичайних та ядерних озброєнь;
- ідеологічні диверсії тощо.

Серед характерних та специфічних рис «холодної війни» як політичного явища були такі:

- вирішення ідеологічних суперечностей здійснювалося із застосуванням невійськових та нетрадиційних (насамперед інформаційних) засобів протистояння;
- вирішення ідеологічних конфліктів не призвело до усунення геополітичних суперечностей;
- наявність ядерної зброї та усвідомлення небезпеки глобальної ядерної війни та її наслідків не дали змоги розгорнути військові активи у світовому

масштабі;

- активне суперництво було завезене на територію «третіх» держав;
- результати війни юридично не були закріплені рішеннями міжнародної конференції держав-переможців.

Без перебільшення, Карибську кризу можна назвати подією глобального значення. У 1962 році інтереси двох наддержав, представників двох частин світу, зіткнулися, і ніхто не міг точно знати, чим може закінчитися зіткнення. У випадку, якщо обидві сторони відмовляться вирішити конфлікт мирним шляхом, настане ядерна війна, наслідки якої будуть важкі та непередбачувані. Відомо, що до 1960 р. ядерні арсенали сторін досягли розміру:

- США: близько 6000 боєголовок;
- СРСР: близько 300 боєголовок.

Як відомо, Куба на той час стає оплотом соціалістичного табору на американському континенті. У 1959 році, під час так званої Кубинської революції, на Кубі прийшов до влади одіозний диктатор Фідель Кастро, проголосивши курс на «побудову комунізму». Куба стала вірним союзником СРСР і першою комуністичною країною «через океан». Почалися поставки радянської нафти, збільшувався рух робочої сили в сільському господарстві та промисловості, робилися значні інвестиції.

У 1960 році США вдалося розгорнути власні ядерні ракети середньої дальності в Туреччині, що викликало обурення Москви. Хороша стратегічна позиція дозволила американцям контролювати великі радянські території, і в той же час швидкість запуску і досягнення цілі цієї зброї була мінімальною. Такі дії призвели до таємного розміщення на Кубі радянських ядерних ракет, відстань від яких до узбережжя США становила лише 150 км.

У заяві від 1992 р. Ф. Кастро зазначив, що радянські військові бази мали великий політичний вплив на імідж усієї Куби. Розгортання ядерної зброї повинно зміцнити соціалістичний табір та покращити баланс сил. Кубинський лідер був зацікавлений у допомозі Хрущова, оскільки він постійно знаходився в

центрі американських провокацій: Америка відкрито готувала план вторгнення на Кубу і були спроби усунути кубинського лідера з посади. Радянський Союз був створений для захисту острова, так як Америка захищала своїх союзників у Західному Берліні.

Довгий час Вашингтон спостерігав за діями СРСР на Кубі. Дж. Ф. Кеннеді відправив розвідувальні літаки, але вони нічого підозрілого не зафіксували. Присутність ядерної зброї помітили місцеві жителі, в тому числі американські агенти. Згодом були зроблені фотографії, щоб усунути останні сумніви, що Куба стала ще однією стратегічною радянською базою.

Комітет запропонував Дж. Ф. Кеннеді розпочати військові дії або організувати військово-морську блокаду. Але президент розумів масштабність таких дій, а також той факт, що це могло спровокувати початок III світової війни. Він абсолютно не бажав брати на себе відповідальність за прийняття таких рішень, але зробив публічну заяву, що будь-який акт агресії з боку СРСР вважатиметься початком війни.

Дипломатичні переговори тривали тиждень. Хрущов та Кеннеді обмінялися багатьма повідомленнями. У результаті обидві сторони дійшли згоди та компромісу: СРСР вилучає свої ядерні ракети з Куби, а США залишають спробу вторгнення на острів і зняття морської блокади, а також вивезення своїх ракет з Туреччини. Якщо говорити про дату Карибської кризи, то вона почалася 14 жовтня 1962 року і закінчилася 28 жовтня 1962 року, а це рівно два тижні. Але за ці два тижні світ ніколи не був близьким до початку можливої ядерної війни.

Карибська криза була чи не найгострішим та найнебезпечнішим епізодом «холодної війни», яку вели СРСР та США протягом 40 років. Пік конфлікту стався у другій половині жовтня 1962 р. Сама криза визріла в результаті антикубинської політики Білого дому і мала за мету запобігти «виведенню» острова Свободи з-під контролю Вашингтона. ЦРУ та Пентагон готували серію

нападів на Фіделя Кастро та інших лідерів революції, які в 1959 р. скинули проамериканську диктатуру Батісти і запланували вторгнення на Кубу.

Аналізуючи рівність сил та можливість початку війни, ми вже вище зазначали, що різниця у кількості стратегічних наступальних озброєнь була величезною. Але, мабуть, ядерний паритет був уже тоді, оскільки паритет існує, коли кожна сторона утримується від нанесення першого стратегічного удару з усвідомленням того, що подібна атака призведе до удару у відповідь, який завдасть неприпустимого збитку нападнику. Роберт Макнамара, який очолював Міністерство оборони США з 1961 по 1968 рік, сказав: «... ядерний паритет, я впевнений, існував у жовтні 1962 року під час кубинської ракетної кризи. США мали на той час близько п'яти тисяч стратегічних боеголовок, порівняно з радянськими трьома сотнями. Незважаючи на перевагу від сімнадцяти до однієї на нашу користь, одне розуміння того, що, хоча такий удар знищить Радянський Союз, але десятки його ракет виживуть і полетять до Сполучених Штатів, не дозволило нам навіть розглянути можливість можливого ядерного нападу на СРСР».

Питання для практичного заняття:

1. Міжнародні відносини напередодні Другої світової війни.
2. Міжнародні відносини під час Другої світової війни.
3. Підсумки Другої Світової війни.
4. Нюрнберзький процес.
5. Створення НАТО.
6. Організація Варшавського Договору.
7. «Холодна війна».
8. «Карибська криза».

Питання для самостійної підготовки

1. Конференція у Мюнхені.
2. Договори про безпеку. Пакт Молотова – Ріббентропа.

3. Токійський трибунал.

Рекомендована література по темі:

1. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. Resolution adopted by the General Assembly. 24 October 1970. URL: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
2. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf
3. Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. 618 с.
4. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи. К.: Видавництво Фабула, 2018. 288 с.
5. Булик М. В. Історія міжнародних відносин у давні часи: навчальний посібник. Маріуполь: МДУ, 2017. 274 с.
6. Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2019. 416 с.
7. Декларація про запобігання та усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці, і про роль ООН в цій галузі 1988 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id207165>.
8. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015
9. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. № 994_055. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

10. Історія міжнародних відносин : підруч. І. В. Алексеєнко, А. Х. Маргулов , І. А. Єремєєва , М. В. Несправа. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 228 с.

11. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. К.: Видавництво Наш Формат, 2017. 320 с.

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

13. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. 21.12.1965. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_105

14. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

15. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

16. Північноатлантичний договір 4 квітня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text

17. Про ратифікацію Віденської конвенції про дипломатичні зносини: Указ Президії Верховної ради Української РСР від 21 бер. 1964 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199a-06#Text>

18. Стародубець Г. Міжнародна політика періоду завершення Другої світової війни в оцінці ідеологів українського повстанського руху. Емінак. 2018. № 1 (21), січ. - берез., т. 2. С. 56–61.

19. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

ТЕМА 5. УЧАСНИКИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН. ОСНОВНІ УЧАСНИКИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У 20-21 СТ.

Лекційний курс

Поняття учасника міжнародних відносин. Характеристика учасників міжнародних відносин. Класифікація учасників міжнародних відносин. Актор.

Сторона. Типи міжнародних акторів. Суб'єкт міжнародних відносин. Цілі учасників міжнародних відносин. Державоцентрична та транснаціональна моделі міжнародних відносин. Держава як учасник міжнародних відносин. Суверенітет. Державоподібні утворення. Фізична особа. Політична особа. Субнаціональні учасники міжнародних відносин. Транснаціональні компанії. Суверенність влади. Наддержави. Міжнародні організації. Міждержавні міжнародні організації. ООН. ЮНЕСКО. Рада Європи. Європейський Союз. МАГАТЕ. НАТО. Ліга Арабських Держав. Міжнародні неурядові організації. Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Міжнародний Олімпійський Комітет. Міжнародна Федерація Професійних Спілок. Greenpeace. Amnesty International. Транснаціональні корпорації.

Вступ до теми

Поняття "учасник" є одним із найважливіших у теорії міжнародних відносин, оскільки воно виражає узагальнену характеристику суспільних одиниць, що їх практично здійснюють. У міжнародні відносини вступають та взаємодіють між собою певні одиниці, які характеризуються тим, що:

- їхня діяльність у сфері міжнародних відносин зумовлена власними практичними потребами та інтересами, що впливають із них;
- вони є джерелом функціональної активності, спрямованої на інших, їм подібних;
- аналогічно вони самі стають об'єктом діяльності інших суспільних одиниць.

Керуючись власними інтересами, учасники вступають у взаємодію між собою, тобто у міжнародні відносини. Поняття "учасник" досить широко вживається у теорії міжнародних відносин для окреслення будь-якої суспільної одиниці, що в той чи інший спосіб бере участь у взаємодіях з іншими, незважаючи на їхній активний чи пасивний характер. Учасник міжнародних відносин не завжди є джерелом активності у взаємодіях з іншими, своїми діями

він може провокувати певні ситуації або опосередковано брати участь у їх створенні чи відігравати роль пасивного об'єкта дій зі сторони інших учасників.

Поняття "актор" і "суб'єкт" міжнародних відносин іноді вживають як синонімічні, але різниця між ними існує. У терміні "суб'єкт" позначається генетична спорідненість теорії міжнародних відносин з міжнародним правом. У міжнародному праві суб'єкти – це учасники міжнародних відносин, які наділені правами й обов'язками, здійснюваними на основі юридичних норм, і несуть у необхідних випадках міжнародно-правову відповідальність за їх порушення. Міжнародний актор в дослідженнях міжнародних відносин, як правило, розглядається як будь-яка дійова особа, яка бере активну участь у міжнародних відносинах і прагне до зміни статус-кво. У сфері міжнародних відносин під актором розуміють будь-який авторитет, організацію, групу та навіть індивіда, здатних відігравати певну роль, впливати.

Термін "актор" (лат. *actor* – той, хто діє) не має юридичної основи, проте відображає широкий спектр взаємодіючих спільнот і тому є всеосяжним. Американські дослідники Б. Рассет і Х. Старр підкреслюють, що "Шекспір уявляв собі весь світ як велику сцену, а людей її акторами"

Значущою віхою в міжнародних дослідженнях з питання учасників – акторів міжнародних відносин виявилась публікація в 1977 р. монографії під редакцією Джозефа Ная і Роберта Кохейна "Транснаціональні відносини та світова політика". Автори сформулювали ідею трансформації Вестфальської моделі світу під впливом діяльності недержавних транснаціональних акторів. Тим самим було покладено початок одному з напрямів неолібералізму – транснаціоналізму, або плюралізму. Посилення ролі недержавних акторів зумовлено перш за все "зменшенням суверенітету" та посиленням впливу глобальних процесів на внутрішню ситуацію в державі, що призводить до інтернаціоналізації внутрішньої політики та зростання незалежності найрізноманітніших субнаціональних акторів. У свою чергу, діяльність цих недержавних акторів на міжнародній арені має наслідком "ерозію державного суверенітету", що проявляється у зниженні ступеня автономності держав як

замкнених суспільно-політичних систем. Наявні умови міжнародної взаємодії обмежують суверенне право урядів здійснювати власну зовнішню та внутрішню політику, змушуючи їх зважати на інтереси інших держав і навіть недержавних суб'єктів міжнародних відносин. Держави і надалі продовжують займати важливі позиції у світовій політичній системі, однак їхня роль як домінантних елементів буде зменшуватися до важливих, але не первинних акторів світової політики.

Специфіка міжнародних відносин і міжнародної політики розкривається через аналіз їх структурних елементів – насамперед суб'єктів. Суб'єктами (акторами) міжнародних відносин є: держави, міжнародні урядові та неурядові організації, суспільні рухи, транснаціональні корпорації, релігійні об'єднання, народи, етноси, політичні та суспільні лідери. Головним актором міжнародних відносин залишається держава, хоча в контексті посилення впливу ТНК на економічний та політичний світовий простір вагомість держав значно зменшується.

Серед значущих характеристик держави слід зазначити такі:

- вона є основним суб'єктом міжнародного права;
- зовнішня політика держав багато в чому визначає характер міжнародних відносин;
- безпосередньо впливає на ступінь свободи і рівень добробуту індивіда, на саме людське життя;
- діяльність та існування міжнародних організацій, інших учасників міжнародних відносин значною мірою залежить від того, як до них ставляться держави;
- держава є універсальною формою політичної організації людських спільнот: у цей час практично все людство, за невеликими виключеннями, об'єднано в держави.

Держава з найдавніших часів виступає основним суб'єктом міжнародного права. Зовнішня політика держав багато в чому визначає характер міжнародних відносин тієї чи іншої епохи; вона безпосередньо впливає на ступінь свободи та

рівень добробуту індивіда. Діяльність і навіть існування міжнародних організацій, інших учасників міжнародних відносин значно залежить від того, як до них ставляться держави. Крім того, держава є універсальною формою політичної організації людських спільнот: сучасне людство, за деякими винятками, об'єднане в держави.

Функції держави зводяться до підтримання порядку та безпеки в рамках відокремленої кордонами території, створення умов для соціального й економічного розвитку суспільства, для розподілу благ і послуг, підтримки зайнятості та задоволення основних потреб населення.

Історичні форми держави характеризуються різноманіттям. У своєму розвитку вона пройшла шлях від античних полісів і світових імперій в давнину, європейських монархій Нового часу – до виникнення національної держави (або держави-нації) в XIX ст. Однак аж до XV – XVI ст. держави, в силу відсутності суворих територіальних кордонів, слабкості впливу центральної влади на периферії, панування общинної форми організації соціуму, не були ще державами в повному (сучасному) значенні цього поняття.

Сучасна форма державності пов'язана з поняттям суверенітету. Спочатку суверенітет означав необмежену владу монарха здійснювати свою волю всередині країни та представляти державу за її межами (тобто визначати її внутрішню і зовнішню політику) і відображав прагнення правителів звільнитися від панування феодальних традицій і церковної ієрархії. Становлення суверенітету відбувалося в запеклій боротьбі, яка прийняла форму релігійних воєн, що охопили всю Центральну Європу та точилися з перемінним успіхом майже тридцять років. Після закінчення війни в 1648 р. був створений Вестфальський мирний договір, який заклав основи сучасної системи міждержавних відносин, будучи заснований на взаємному визнанні юридичної рівності, незалежності кожної держави, визнання її суверенітету.

У XVIII ст. в розвитку державності починається нова фаза – перехід від суверенітету монарха до суверенітету нації. У Західній Європі формується національна держава, або держава-нація. Таким чином, виникнення та

існування сучасної форми державності тісно пов'язане з оформленням і розвитком такого виду соціальної спільності, як нація. Однак необхідно мати на увазі, що як не існує "природних" кордонів між державами (всі вони є продуктом історії, результатом співвідношення сил і тому мають "штучний", тобто політичний характер), так не існує і підстав для уявлень про біологічну сутність націй.

Нації – дуже складне явище, вони формуються і зміцнюються в процесі політичної соціалізації, поширення і засвоєння релігійних вірувань, традицій, інших культурних цінностей, що сприяють консолідації соціальної спільності. Ознаками нації виступає спільність економічного життя, спільність території проживання, єдність культури, що виявляється в єдності мови, релігії, соціальних норм поведінки. Певну роль у формуванні нації може відігравати і загальне етнічне походження людей, хоча цю роль не можна вважати вирішальною.

Держави виражають себе на міжнародній арені через свою зовнішню політику, яка приймає дві основні форми: дипломатія та стратегія.

Їх призначення - задоволення національних інтересів, збереження територіальної цілісності країни, захист безпеки і суверенітету держави.

Серед недержавних учасників міжнародних відносин виділяють: міжнародні міжурядові організації (ММУО); міжнародні неурядові організації (МНУО); транснаціональні корпорації (ТНК); інші громадські сили та рухи, що діють на світовій арені.

Виділяють три основні риси міжнародних міжурядових організацій:

- політична воля до співпраці, яка зафіксована в установчих документах;
- наявність постійного апарату, який забезпечує наступність у розвитку організації;
- автономність компетенцій і рішень.

Віденський конгрес 1815 р. проголосив про закінчення наполеонівських війн і народження нової епохи в міжнародних відносинах, одночасно повідомив

і про появу в них нового учасника. Заключним актом Конгресу було створення першої ММУО – Постійної комісії з питань судноплавства на Рейні.

До кінця XIX ст. у світі існувало вже більше десяти подібних організацій, що з'явилися як наслідок промислової революції, яка породила потребу в співробітництві держав у галузі техніки, комунікацій тощо. Так виникли Міжнародна санітарна конвенція (1853), Міжнародний телеграфний союз (1865), Міжнародне бюро мір і вагів (1875), Всесвітній поштовий союз (1878), Союз захисту промислової власності (1883), Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол, 1923), Міжнародний сільськогосподарський Інститут та ін.

МУО безпосередньо політичного характеру виникають після Першої світової війни (Ліга Націй, Міжнародна організація праці), а також в ході й особливо – після Другої світової війни, коли 1945 р. у Сан-Франциско була утворена Організація Об'єднаних Націй, покликана бути гарантом колективної безпеки та співробітництва країн-членів в політичній, економічній і соціальній сферах. Паралельно з розвитком її спеціалізованих органів та інститутів створюються міжурядові організації міжрегіонального та регіонального характеру, спрямовані на розширення співробітництва держав у різних галузях:

Організація економічного співробітництва та розвитку, яка об'єднує 24 найбільш розвинені країни світу (1960); Рада Європи (1949), Європейське об'єднання вугілля та сталі (1951), Європейське економічне співтовариство (Спільний ринок, 1957), Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом, 1957), Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ, 1960), Ліга арабських держав (1945), Організація американських держав (1948), Організація африканської єдності (1963) та ін. З 1945 р. кількість ММУО подвоїлася, склавши на початок 1970-х рр. 220 організацій. У середині 1970-х рр. їх було вже 260, сьогодні – понад 400.

Потреби функціонування цих організацій викликають необхідність скликання періодичних конференцій представників країн-учасниць. Підготовка до таких конференцій і виконання їх рішень, в свою чергу, веде до створення

постійних адміністративних структур – апарату. Причому якщо адміністрація і апарат перших МУО були досить скромними (так, наприклад, Всесвітній поштовий союз був представлений його керівником і шістьма постійними функціонерами), то нині в ООН зайнято понад п'ятдесят тисяч людей.

Зазначене збільшення кількості ММУО та чисельності їх постійних працівників є одним із свідчень зростання взаємозалежності держав і їх багатостороннього співробітництва на постійній основі. Більш того, будучи створені, подібні організації набувають певну автономію від держав-засновників і стають частково не підконтрольними їм. Це надає їм можливість чинити постійний вплив на поведінку держав у різних сферах їх взаємодії і в цьому сенсі відігравати роль наднаціонального інституту. Однак тут необхідно зробити важливе уточнення: наднаціональні інститути в справжньому значенні цього терміну (рішення яких є обов'язковими для всіх держав-членів, навіть у разі незгоди) в міжнародних відносинах є рідкісним винятком.

Подібні інститути існують сьогодні тільки в рамках Європейського Союзу. Зокрема, Фінансова комісія, Рада Міністрів і Суд цієї організації мають право приймати обов'язкові для виконання всіма державами-членами рішення в економічній, соціальній і навіть політичній сферах на основі принципу кваліфікованої більшості. Тим самим відбувається зміна поглядів на священний для міжнародного права принцип державного суверенітету, а органи ЄС набувають ознак конфедеративності, будучи вираженням зростаючої інтеграції сучасного світу.

ММУО класифікуються за "геополітичним" критерієм і відповідно до сфери та спрямованості їх діяльності.

У першому випадку ("геополітичний" критерій) виділяють такі типи міжурядових організацій:

універсальний (наприклад, ООН або Ліга Націй);

міжрегіональний (наприклад, Організація Ісламська конференція);

регіональний (наприклад, Латиноамериканська економічна система);

субрегіональний (наприклад, Бенілюкс).

Відповідно, за сферою і спрямованістю їх діяльності розрізняють: загальноцільові (ООН);

економічні (ЄАВТ); військово-політичні (НАТО);

фінансові (МВФ, Світовий Банк); наукові ("Еврика");

технічні (Міжнародний союз телекомунікації) або більш вузькоспеціалізовані ММУО (Міжнародне бюро мір і вагів).

Найбільш авторитетною міжнародною міжурядовою організацією є ООН – як перша політична універсальна організація, завданням стало підтримання міжнародного миру та колективної безпеки.

Так, наприклад, у ст. 100 Статуту ООН зазначено таке:

у ході виконання своїх обов'язків Генеральний Секретар і персонал Секретаріату не повинні запитувати або отримувати вказівки від будь-якого уряду або влади, сторонньої для Організації. Вони мають утримуватися від будь-яких дій, які можуть вплинути на їх становище як міжнародних посадових осіб, відповідальних тільки перед Організацією;

кожен член Організації зобов'язується поважати суто міжнародний характер обов'язків Генерального Секретаря і персоналу Секретаріату та не намагатися впливати на них під час виконання ними своїх обов'язків.

Організація Об'єднаних Націй виконує свої функції через створені нею органи: Генеральну Асамблею, Раду безпеки, Економічну і Соціальну ради, Раду з опіки, Секретаріат і Міжнародний Суд. Одночасно у 40-х рр. XX ст. були створені міжнародні організації, які набули статус спеціалізованих установ, пов'язаних з ООН спеціальними угодами: Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО), Організація ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я (ВОЗ) і ряд інших.

Міжнародні організації – у тому числі міждержавні та неурядові – є активними учасниками сучасної світової політики, оскільки допомагають долати егоїзм національних інтересів держав, пропонують на порядок денний вирішення проблем, які є актуальними для громадськості багатьох країн.

Міжнародні неурядові організації (МНО). У сучасній системі міжнародних відносин визначилась тенденція до перерозподілу функцій між суб'єктами світової політики. Зокрема, зростає вплив недержавних (неурядових) інститутів, які ефективно функціонують як самостійні та дієві суб'єкти міжнародних відносин. Сучасні неурядові міжнародні організації (яких нараховується понад 37 тисяч) відіграють не менш важливу роль, ніж державні чи міждержавні інституції.

У міжнародно-правових документах і науковій літературі термін "міжнародні неурядові організації" застосовують щодо організацій, які: діють на національному, субрегіональному, регіональному або міжнародному рівнях; виступають суб'єктами міжнародних відносин; реалізують найрізноманітніші інтереси (економічні, професійні, освітні). Згідно з Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 1296 (XIV) від 23.05.1968 р. міжнародна неурядова організація – це будь-яка міжнародна організація з недержавним характером представництва, добровільним характером діяльності, яка ґрунтується не на підставі міжурядової угоди та не переслідує комерційної мети.

Перші неурядові організації з'явилися в середині XIX ст. Так, у 1823 р. було утворене Британське та Міжнародне товариство боротьби проти рабства. Одна з найвідоміших і найвпливовіших організацій – Міжнародний Червоний Хрест була заснована швейцарцем Анрі Дюнаном (1828 – 1910) у 1863 р. У 1895 р. був утворений Міжнародний кооперативний альянс, який об'єднав національні та регіональні спілки кооперативів. У 1899 р. парламентарі-пацифісти майже дев'яноста країн створюють неурядову організацію – Міжпарламентський союз, метою якого було сприяння миру та співробітництву між державами, запобіганню світовій війні.

Виділяють три основні риси цих організацій: міжнародний характер складу та цілей; приватний характер створення; добровільний характер діяльності.

Отже, неурядова міжнародна організація – це організаційно оформлене, засноване на приватному погодженні некомерційне об'єднання національних

організацій, союзів, груп і окремих осіб, що реалізує суспільно-корисні цілі у різних галузях (публічно-правовій, соціальній, політичній, культурній, економічній тощо) та ґрунтується на неурядових угодах. Тобто держава не несе відповідальності за діяльність своїх громадян у таких організаціях.

У розширеному тлумаченні МНО включає два види організацій або інститутів. По-перше, це "сили громадської думки". Вони не можуть скласти реальну конкуренцію державам як міжнародним акторам з точки зору впливу на світову політику, але мають істотний вплив на міжнародну громадську думку. Сюди відносять різного роду "інтернаціонале": політичні (наприклад, Соцінтерн); релігійні (наприклад, Екуменічна рада церков); гуманітарні (Міжнародний Червоний Хрест).

По-друге, це "асоціації держав-виробників". Йдеться про організації, які є міжурядовими за своєю структурою і складом, але транснаціональними за характером діяльності. Вони прагнуть затвердити свій економічний вплив у міжнародному суспільстві, трактуючи його як єдиний простір, як загальнопланетарну спільність. До таких належать: Міжурядова рада країн експортерів міді, Організація країн експортерів заліза, Міжнародна асоціація бокситів, Організація країн експортерів нафти (ОПЕК) та ін.

Транснаціональні корпорації (ТНК) – підприємства й організації, метою яких є отримання прибутку, які діють через свої філії одночасно в декількох державах. Найбільші ТНК володіють величезними економічними ресурсами, що дають їм переваги не тільки перед малими, але нерідко – середніми та навіть великими державами.

Питання для практичного заняття:

1. Поняття учасника міжнародних відносин. Актор.
2. Класифікація учасників міжнародних відносин.
3. Цілі учасників міжнародних відносин.
4. Держава як учасник міжнародних відносин.
5. Недержавні учасники міжнародних відносин.
6. Міжнародні урядові організації. Історія розвитку, класифікація.

7. Організація об'єднаних націй. Структура, функції.
8. Рада Європи.
9. Європейський союз.
10. Міжнародні неурядові організації.
11. Транснаціональні корпорації.

Питання для самостійної підготовки

1. Державоподібні утворення.
2. МВФ.
3. Світовий Банк.
4. Міжнародний Рух Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

Теми для рефератів

1. МАГАТЕ.
2. НАТО.
3. Ліга Арабських Держав.
4. Міжнародний Олімпійський Комітет.
5. Міжнародна Федерація Професійних Спілок.
6. Greenpeace.
7. Amnesty International.

Рекомендована література по темі:

1. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. Resolution adopted by the General Assembly. 24 October 1970. URL: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
2. International relations theory for the twenty-first century [Text] : An introduction / ed. M. Griffiths. London ; New York : Routledge, 2007. 184 p.
3. Kivalov S. Ukrainian Maritime Policy: Stranded in a Transit. Ukrainian Maritime Policy: Stranded in a Transit. Lex Portus, 2021, 7(6), 7-36. URL: <https://doi.org/10.26886/2524-101X.7.6.2021.1>

4. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, р. 95. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf
5. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серп. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>
6. Бандурка О. М., Головка О. М., Передерій О. С. Теорія держави і права : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6689>
7. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи. К.: Видавництво Фабула, 2018. 288 с.
8. Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю., Скубій І. В. Політологія: Підручник. Харків: ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017р. 180 с.
9. Гергієва В.О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї : дис. ... канд. політ наук : 23.00.04, 29. М-во освіти і науки України, Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2020. 215 арк.
10. Декларація про державний суверенітет України від 16 червн. 1990 р. Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
11. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) : Договір Європейського економічного співтовариства від 25 берез. 1957 р. : станом на 1 січ. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 10.12.2022).
12. Дронов В.Ю. Інтерв'ю в студії телеканалу «Репортер», присвячене актуальним питанням міжнародних відносин, національного та міжнародного права. 01. 04. 2022р. 29 хв. 24 сек. https://youtu.be/9s_UQTWsrok
13. Дронов В.Ю. Інтерв'ю в студії телеканалу «Репортер», присвячене

актуальним питанням міжнародних відносин, національного та міжнародного права. 08.04.2022р. 28хв. 06 сек. https://youtu.be/f4uhma_XrkA

14. Дронов В.Ю. Інтерв'ю в студії телеканалу «Репортер», присвячене актуальним питанням міжнародних відносин, національного та міжнародного права. 08.05.2022р. 25хв. 44 сек. https://youtu.be/lakFM0Rk_jw

15. Єдиний державний реєстр Міжнародних організацій, членом яких є Україна - <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/uchast-u-mizhnarodnih-organizaciyah>

16. Журило Л. В.. Міжнародний олімпійський комітет (МОК). Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. Т. 20. URL: <https://esu.com.ua/article-65149>

17. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015

18. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. № 994_055. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

19. Іваницька О.П. Регіональні підсистеми міжнародних відносин: навч. посібник. Вінниця: ТВОРИ, 2018. 444 с.

20. Ківалов С. В. Інформаційно-комунікативний чинник сучасної політики та його роль у сфері освіти. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 66. С. 5-10.

21. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. К.: Видавництво Наш Формат, 2017. 320 с.

22. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

23. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР.

- Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
24. Кузь О. М. "Європа регіонів" як ідентичний проект / О. М. Кузь // Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2019. С. 149–165.
 25. Лікарчук Д. Роль міжнародних організацій у врегулюванні зовнішньополітичних конфліктів. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, 2020, №5, 35–44. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203663>
 26. Лісабонський договір: роз'яснення. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: <http://eu.prostir.ua/library/238201.html>
 27. Літвін Л. А. Теоретичні засади дослідження національних інтересів. Вісник Донецького нац. ун-ту ім. В. Стуса. Серія "Політичні науки". 2017. № 3. С. 20–24.
 28. Ми робимо свій визначальний крок, підписуючи заявку України на вступ у прищвидшеному порядку до НАТО: звернення Президента Володимира Зеленського від 30 верес. 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mi-robimo-svij-viznachalnij-krok-pidpisuyuchi-zayavku-ukrayi-78173>
 29. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
 30. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
 31. Міжнародні відносини та зовнішня політика України : підручник. Ю. В. Пунда, І. П. Козинець, В. С. Клименко та ін. К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с.
 32. Північноатлантичний договір 4 квітня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text
 33. Про ратифікацію Віденської конвенції про дипломатичні зносини: Указ Президії Верховної ради Української РСР від 21 бер. 1964 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199a-06#Text>

34. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

35. Тихоненко І.В. Цифрова дипломатія як інструмент зовнішньої політики США у XXI столітті. Політичне життя: науковий журнал. Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. редкол.: Нагорняк Т.Л., Польовий М.А., Скопова О.І. [та ін.]. Вінниця, 2019. № 1. С. 85-90.

36. Транснаціональні корпорації / І. О. Давидова, К. Ю. Величко, О. І. Печенка. Харків : Форт, 2018. 175 с.

37. Фесенко М. В. Світ-система і її суб'єкти в глобальних політичних трансформаціях [Електронний ресурс] / М. В. Фесенко // Міжнародні відносини. Серія "Політичні науки". 2017. № 15. URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3123.

38. Щедрова Г. М. Еволюція наукових підходів у межах політологічного аналізу міжнародних організацій [Електронний ресурс] / Г. П. Щедрова // Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 126. С. 427–432. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_126_108.

39. <http://ec.europa.eu/> - European Commission

40. <http://www.europarl.europa.eu/> - European Parliament

41. <http://www.un.org> - ООН

42. <https://en.unesco.org> - UNESCO

43. <https://olympics.com/en/> - Міжнародний олімпійський комітет

44. <https://www.amnesty.org.ua/> - Amnesty International

45. <https://www.coe.int/en/web/portal> - Council of Europe

46. <https://www.greenpeace.org/international/> - Greenpeace International

47. <https://www.icrc.org/> - International Committee of the Red Cross

48. <https://www.wftucentral.org/> - The World Federation of Trade Unions (WFTU)

ТЕМА 6. МИРНЕ СПІВІСНУВАННЯ ТА МІЖНАРОДНА СПІВПРАЦЯ

Поняття мирного співіснування. Поняття міжнародної співпраці. Умови мирного співіснування. Принцип мирного співіснування. Статут Організації

Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відношень та співробітництва між державами у відповідності зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі. Принцип суверенної рівності держав. Принцип не застосування сили. Принцип мирного розв'язання спорів. Принцип невтручання у внутрішні справи держав. Принцип територіальної цілісності держав. Принцип непорушності кордонів. Принцип поваги до прав людини. Принцип рівноправності й самовизначення народів. Принцип співробітництва. Принцип добросовісного виконання зобов'язань. Форми міжнародної співпраці. Двостороння співпраця. Багатостороння співпраця. Наддержавна співпраця. Співпраця України з іншими державами. Участь України у міжнародних організаціях. Організація об'єднаних націй. Рада Європи. Європейський союз. НАТО. Міжнародна співпраця у боротьбі зі злочинністю. Засоби вирішення міжнародних спорів. Міжнародні *переговори*.

Мирне співіснування та міжнародна співпраця тісно взаємопов'язані між собою, позаяк перше є мінімально необхідною умовою другого. Справді, про жодну міжнародну співпрацю не може бути мови, якщо сторони застосовують силу або погрожують нею одна одній.

Традиційно мирне співіснування визначається як стан відносин між державами, при якому вони не вдаються до застосування воєнної сили. Зазначимо, що мирне співіснування можливе у двох випадках:

1. Сторони не мають між собою принципових суперечностей, оскільки їх інтереси не є взаємовиключними. Тоді незастосування сили впливає зі загального стану відносин і є їх логічним наслідком.

2. Між сторонами існують серйозні суперечності, але з тих чи інших причин вони відмовляються від застосування воєнної сили, що не впливає зі стану відносин між ними, а є результатом прагнення урядів держав ухилитись від загострення стосунків та потенційного зіткнення.

Тобто у першому випадку сторони не мають потреби вдаватись до сили, і такий стан стосунків між ними є тривалим і стабільним. У другому випадку мирне співіснування є певною мірою вимушеним, таким, що може бути порушене настільки швидко, наскільки швидко загострюватимуться їх відносини.

Цілком очевидно, що мирне співіснування ґрунтується на дотриманні сторонами основних принципів міжнародного права, які також можна називати принципами мирного співіснування, їхній зміст викладений у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співпраці згідно зі Статутом ООН, прийнятій Генеральною Асамблеєю у 1970 р., та у Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі у 1975 р., а також в їх тлумаченнях, запропонованих в окремих рішеннях Міжнародного Суду ООН.

Загальновизнаними у стосунках між державами вважають такі зафіксовані у наведених вище міжнародно-правових документах принципи:

1. Принцип суверенної рівності держав полягає у визнанні факту політичної незалежності урядів, їх виняткової юрисдикції на своїй території, рівних прав усіх держав світу. Тобто йдеться про застосування в міжнародних відносинах римського принципу *par in parem non habet potestatem* (рівний над рівним не має влади). Згідно із цим принципом, суверенна влада будь-якої держави світу зобов'язана поважати суверенітет національної влади будь-якої іншої держави світу, вважати її рівною собі та не намагатись нав'язувати їй тих чи інших рішень, дій чи бездіяльності.

2. Принцип не застосування сили є свідомою відмовою влади суверенної держави від використання проти іншої держави будь-яких силових дій, що можуть становити загрозу її суверенітету, територіальній цілісності, життю її громадян. У міжнародному праві поняття "сила" переважно трактується як збройне насильство, яке вважається репресалією та категорично заборонене, за винятком законної самооборони у випадку агресії та на підставі відповідної резолюції Ради Безпеки ООН. Вдавання до економічних, політичних та будь-

яких інших засобів тиску вважається реторсіями, які не мають чіткого визначення та механізму застосування. З цього приводу І. Лукашук зауважує, що "аналіз міжнародних норм і практики дає підстави стверджувати, що під поняттям "сила" розуміється, насамперед, збройна сила. Використання інших засобів - економічних, політичних - може бути кваліфіковане як застосування сили за цим принципом, якщо за своїм впливом і результатами вони подібні до військових засобів".

Репресаліями, згідно з міжнародним правом, вважаються також погрози застосувати збройну силу. Потрібно, однак, зазначити що погрози у таких випадках мають завуальований у дипломатичних документах характер та переважно їх неможливо трактувати безпосередньо.

Згідно з принципом незастосування сили держави не мають права на превентивну самооборону, тобто випередження потенційного агресора у бойовому розвертанні збройних сил та їх застосуванні проти нього. У разі реальної небезпеки збройного нападу держава - потенційна жертва агресії має звернутись до Ради Безпеки ООН і вжити превентивних заходів лише за її згодою.

Дотримання державами принципу незастосування сили є визначальною умовою налагодження і підтримання ними добросусідських чи принаймні нейтральних відносин, а, отже, і мирного співіснування. Водночас, історія міжнародних відносин наочно демонструє прецедент систематичного порушення цього принципу, що загалом дає підстави вважати його дотримання похідною від стану політичних стосунків між державами світу.

3. Принцип мирного розв'язання спорів пов'язаний зі свідомим вибором владної політичної еліти держави коопераційної стратегії зовнішньої політики. Йдеться про те, що розв'язання спорів між будь-якими державами світу здійснюється без застосування збройного насильства. Цей принцип уперше зафіксовано у Статуті Ліги Націй, а дещо пізніше — у Паризькому Пакті 1928 р. Він був також остаточно закріплений у Статуті ООН, де у розділі VI, статті 33, § 1 зазначено: "Сторони, які беруть участь у будь-якому спорі, продовження

якого могло б загрожувати підтриманню міжнародного миру і безпеки, мають, насамперед, намагатися розв'язати спір шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними засобами за своїм вибором".

4. Принцип невтручання у внутрішні справи держав є одним із фундаментальних принципів мирного співіснування, оскільки його дотримання є запорукою самостійного вибору суспільством будь-якої країни власної суспільно-політичної системи, що істотно зменшує ризик конфлікту. Цей принцип традиційно полягає у винятковому праві урядів національних держав підтримувати власну юрисдикцію на своїй території, при тому, що внутрішні компетенції їх влади не підлягають будь-якому втручання з боку урядів інших держав чи міжнародних організацій. Згідно з міжнародним правом, право на інтервенцію надає тільки Рада Безпеки ООН у випадку загрози миру, порушення миру чи окремих актів агресії (розділ VII, стаття 42). Водночас, втручання можливе тоді, коли воно здійснюється на прохання легітимного уряду держави у випадку спроби повалити його силою. Практика реальних міждержавних відносин виразно демонструє систематичні зловживання могутніх держав цією можливістю. Втручання СРСР у Чехословаччині й Афганістані, США — у В'єтнамі відбувались на прохання маріонеткових чи повністю політично залежних урядів.

5. Принцип територіальної цілісності держав полягає у свідомій відмові держав від спроб включити у межі своїх кордонів частини території чи навіть усю територію іншої держави за допомогою сили. Цей принцип сформульовано у пакті Ліги Націй (стаття 10) та закріплено у Статуті ООН (розділ I, стаття 2, § 4), а важливість його дотримання традиційно пояснювалась тим, що намагання порушити територіальну цілісність держав завжди призводило до війни між ними. З огляду на це, у рамках діяльності Ліги Націй та ООН було здійснено низку спроб розробити міжнародно-правовий механізм передачі територій одних держав іншим. Територію держави можна передавати під юрисдикцію іншої держави лише шляхом цесії. Цесія може відбутися на підставі

міжнародної угоди, згідно з рішенням міжнародних організацій (на підставі арбітражу чи плебісциту), акта купівлі-продажу чи у формі обміну територіями, але у будь-якому випадку - за добровільної згоди обох держав. Задля її реалізації здійснюють два важливі акти:

- 1)зречення суверенітету над територією її попереднього власника;
- 2)набуття суверенітету новим власником.

Водночас численні цесії 20—30-х років XX ст. свідчили не про досягнення державами Європи консенсусу у питанні перерозподілу державної території, а радше про нездатність держав захистити власну територіальну цілісність збройною силою. Усе це призвело до зростання напруженості у міжнародних відносинах і нової війни.

6. Принцип непорушності кордонів є логічним продовженням принципу територіальної цілісності держав, оскільки він полягає у повазі урядів держав до існуючих між ними кордонів. Традиційне розуміння цього принципу, викладене у Декларації про принципи міжнародного права у 1970 р., було аналогічне принципіві територіальної цілісності держав. Йдеться про усталену в Статуті ООН заборону на зміни державних кордонів за допомогою зброї. Однак його інтерпретація Народою з безпеки і співробітництва в Європі була більш жорсткою. Держави - учасниці НБСЄ погодились у тому, що в Європі кордони, встановлені після Другої світової війни, взагалі не можна переглядати. Прецедент перегляду кордонів може призвести до "ефекту доміно", коли слідом за цим розпочнеться лавина територіальних претензій та міжнародних конфліктів. Проте таке трактування принципу непорушності кордонів застосовується лише в Європі, де воно ґрунтується на усвідомленні владними еліта-ми більшості держав небажаності територіальних конфліктів.

7. Принцип поваги до прав людини серед усіх інших відносно новий, визначений остаточно в Заключному акті НБСЄ (1975). Водночас, уже на час завершення Другої світової війни проблема прав людини була предметом тривалих переговорів, що відображено у численних міжнародно-правових документах. Зокрема, у 1948 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла Загальну

декларацію прав людини, в якій основними правами людини визнано: право на свободу та особисту недоторканність (статті 3, 4), правосуб'єктність (стаття 6), рівність перед законом та презумпцію невинності (статті 7, 8, 9,10), вільне пересування (стаття 13), притулок у разі переслідування на батьківщині (стаття 14), свободу переконань, голосу, думки і совісті (стаття 19) та інших. Були також прийняті два пакти: про громадянські та політичні права й про економічні, соціальні та культурні права людини (1966). Для правового регулювання окремих аспектів, пов'язаних із правами людини, під егідою ООН укладено низку конвенцій: про запобігання злочинам геноциду та покарання за нього (1948), про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1966), про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), про права дитини (1989).

Дотримання принципу поваги до прав людини полягає в тому, що держави світу зобов'язані забезпечувати всім особам, що перебувають під їх юрисдикцією, гарантування основних прав, визначених Загальною декларацією, незважаючи на національність, громадянство, расу, релігійні та політичні переконання. Йдеться не лише про правовий статус іноземців, але й про дотримання державами основних прав людини щодо своїх громадян. Дія цього принципу має не лише міжнародний характер, але й внутрішньодержавний, що теоретично закладає можливості обмеження державного суверенітету у цій сфері.

У реальній міжнародній політиці широко використовується гасло дотримання прав людини, яке доволі часто розглядається претекстом до втручання у внутрішні справи інших держав світу, що зводить нанівець цілу низку фундаментальних принципів мирного співіснування. Тобто визнання цього принципу превалюючим і визначальним у взаємовідносинах держав світу суперечить принципам суверенної рівності та невтручання у внутрішні справи національної держави.

Концепція "гуманітарного втручання" та детермінування політики щодо тієї чи іншої держави станом дотримання прав людини у ній фактично

призводить до різкого погіршення стосунків та істотно підвищує ризик міжнародного конфлікту.

8. Принцип рівноправності й самовизначення народів полягає у запобіганні будь-якій дискримінації за національною ознакою та визнанні однакового права народів на вільний розвиток і вибір майбутнього. Йдеться про те, що кожний народ має невід'ємне право самостійно вершити свою долю, зокрема, створювати власну незалежну державу. Цей принцип висвітлений у Статуті ООН (стаття 1, § 2), де розглядається як необхідна передумова розвитку добросусідських відносин між народами та зміцнення миру. Чіткіше принцип рівноправності й самовизначення народів окреслено у Заключному акті НБСЄ. Згідно з положеннями акта, будь-який народ має право в умовах повної свободи визначати власний внутрішній і зовнішній статус, здійснювати на свій розсуд політичний, економічний, соціальний та культурний розвиток. Реалізація цього принципу на практиці призвела до істотних колізій, пов'язаних із діяльністю національно-визвольних рухів у багатонаціональних країнах світу. Намагання цих рухів реалізувати право на самовизначення зіткнулось з жорсткою протидією влади цих держав, а рухи вважаються сепаратистськими. Проблема полягає у тому, що дія принципу рівноправності та самовизначення народів традиційно пов'язувалась із боротьбою за визволення народів колоніальних імперій, але ніколи не стосувалась народів, що не володіли державністю, що аж ніяк не можна назвати його справедливим застосуванням. Поряд із тим цей принцип (особливо у частині, де йдеться про самовизначення) виразно суперечить принципам територіальної цілісності держав та непорушності кордонів. Не можна відмовляти націям у праві на створення власних держав, але це питання доцільно розв'язувати на внутрішньодержавному рівні, оскільки міжнародне втручання може лише ускладнити справу та спровокувати гострі етнополітичні конфлікти.

9. Принцип співробітництва зобов'язує держави світу підтримувати між собою стабільну співпрацю незалежно від відмінності їх політичних, економічних і соціальних систем. Закріплений у Статуті ООН (стаття 1, § 3) та

в Декларації про принципи міжнародного права у 1970 р., він виглядав своєрідним підсумком усіх зазначених вище принципів, оскільки без його реалізації не можливе їх дотримання взагалі.

10. Принцип добросовісного виконання зобов'язань згідно з міжнародним правом впливає зі звичаєвої норми *pacta sunt servanda* (договорів треба дотримуватись), яка з найдавніших часів була загальноприйнятою у стосунках між державами. Укладення договору між державами завжди передбачало, що норми, закладені в ньому, набувають обов'язковості для обох сторін цього договору. Тобто одна сторона має підстави очікувати, що інша дотримуватиметься добровільно взятих на себе і зафіксованих у договорі зобов'язань. Ця норма є загальноприйнятим правилом нормальних взаємовідносин між державами світу, оскільки без її дотримання договірний режим відносин узагалі не міг би існувати. Історія міжнародних відносин, однак, свідчить про те, що її чинність повністю залежить від мотивів, якими керуються держави, розпочинаючи переговорний процес. Якщо ці мотиви впливають із прагнення компромісу, то держави переважно дотримуються зобов'язань за укладеними ними договорами, статутами міжнародних організацій, членами яких вони є, конвенціями, в яких вони беруть участь. Якщо договір укладається як вимушений акт, що фіксує існуючий на певний час *status quo*, або договір нав'язується однією стороною іншій, є всі підстави для ухиляння урядами держав від виконання його положень. Зазвичай, з цією метою уряди застосовують механізм денонсації¹, причому легітимізуються двома обставинами: 1) зміною ситуації у стосунках між державами та невідповідністю положень договору новим реаліям; 2) грубими порушеннями положень договору, допущеними протилежною стороною.

Практика міждержавних відносин свідчить також про досить вільне трактування окремих положень договорів, як і явний саботаж сторонами їх виконання.

Добросовісність виконання взятих державами зобов'язань впливає зі загальної політичної ситуації і зі стану стосунків між конкретними державами.

Очевидно, що дотримання державами принципів мирного співіснування є основою розвитку рівноправного та взаємовигідного співробітництва між ними. Міжнародна співпраця може розвиватись лише на ґрунті тривалого й стабільного безкризового співіснування держав, позаяк лише в такому разі можуть виникати близькі й навіть спільні інтереси, потреба у реалізації яких визначає такий стан міжнародних відносин.

Однак дієвість принципів мирного співіснування прямо залежить від стану стосунків між державами, що не дає підстав сприймати їх апіорно, як основу їхніх взаємин. Важко у реальній політиці знайти приклади сприйняття будь-яких принципів владою суверенної держави як фундаментальних основ її зовнішньої політики. Усі принципи мирного співіснування завжди розглядались крізь призму *raison d'etat* (державного інтересу) і могли вважатись визначальними лише тоді, коли відповідали йому.

Традиційно відносини співробітництва передбачають співучасть та координацію зусиль сторін у розв'язанні проблем безпеки, торгівлі, функціонування й розвитку транспортних систем, екології, видобутку корисних копалин, боротьби зі злочинністю, освоєння космосу тощо.

Будь-який учасник міжнародних відносин співпрацює з іншим, з огляду на прямі чи непрямі вигоди. Тобто користь від співпраці є, з одного боку, мірилом правильності дій, а з іншого — спонукальною причиною її продовження та розвитку.

Форми міжнародної співпраці, як і взагалі міжнародних відносин, безпосередньо залежать від кількості учасників. Що більша кількість сторін бере участь у співпраці, то складніші механізми, тобто способи, інституції її забезпечення.

Двостороння співпраця здійснюється за допомогою міністерств закордонних справ, спільних торгових палат, особливо поширених, починаючи з післявоєнних часів, товариств дружби, які своєю чергою розвивають співпрацю на рівні громадськості. На нижчих рівнях співпраця здійснюється підприємствами, державними та приватними організаціями, інституціями тощо.

Багатостороння співпраця більш складна, позаяк, забезпечення співдії трьох і більше сторін вимагає координації та узгодження дій. З цією метою створені спеціальні інституції та секретаріати, координаційні групи, комісії тощо. Коло їхніх функцій охоплює питання технічного забезпечення діяльності міжнародних об'єднань, що працюють на багатосторонній основі. До них належать і деякі міжнародні організації: Співдружність Незалежних Держав (СНД), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), Ліга Арабських Держав, Організація Американських Держав (ОАД) тощо. Спільною рисою всіх перелічених вище міжнародних організацій є те, що кожна держава, узгоджуючи свою зовнішньополітичну чи економічну (зрештою, як і будь-яку іншу), діяльність з іншими членами організації, водночас діє на міжнародній арені цілком самостійно. Будь-яка держава, що співпрацює з іншими на багатосторонній основі, залишає за собою певну суверенність як у зовнішній, так і у внутрішній політиці. У процесі багатосторонньої співпраці держави лише координують діяльність у сфері політики, економіки, культури, інформації тощо. Вони також вступають у специфічні відносини, які формуються на спільній зацікавленості держав незалежно від стану політичних стосунків між ними. Ми виділяємо такі типи відносин: харитативні, що є особливим типом відносин, у які вступають учасники міжнародних відносин з метою надання допомоги відсталим країнам, а також у випадках стихійного лиха, катастроф, епідемій тощо; міжнародна співпраця у боротьбі зі злочинністю, яка виявляється в обміні інформацією щодо злочинних угруповань, їхній діяльності та в деяких випадках спільних акцій правоохоронних органів зацікавлених країн. Крім цього, одним із проявів такого співробітництва є екстрадиція осіб, відносно яких провадиться слідство в інших країнах.

Міжнародна співпраця охоплює також освоєння космосу, дослідження Антарктиди, рятувальні операції тощо. Значно вищим ступенем інтеграції характеризується колективна співпраця. Для її забезпечення створюються спеціальні наддержавні інституції, на користь яких країни-члени передають

(делегують) повноваження щодо прийняття рішень, обов'язкових для всіх членів інтеграційного угруповання у тих сферах компетенцій, які ним визначені. Інтеграція учасників міжнародних відносин на колективній основі передбачає на першому етапі тісну координацію їх дій у тих сферах, співпраця яких визначена як принципова, на другому — злиття в єдиний національний, політичний, економічний, військовий, правовий простір. Сфера управління ними передається наднаціональним інституціям, тоді як внутрішні (національні) органи влади залишають за собою лише оперативне управління.

1 жовтня 1993 р., коли вступили у силу Маастрихтські угоди, Європейський Союз розпочав другий етап інтеграції, який передбачав створення єдиного економічного та політичного простору, до якого ввійдуть: Бельгія, Велика Британія, Голландія, Греція, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Португалія, Франція, ФРН. Така тісна інтеграція на основі функціонування загальноєвропейських інституцій (Європейський парламент, європейські комісії, співтовариства) шляхом формування єдиного функціонального простору справді може призвести до виникнення федеративного утворення, що може поступово перетворитися на єдину державу. Ця думка доволі слушна, про що свідчить прецедент у світовій історії. Воєнна, а пізніше економічна інтеграція альпійських кантонів, що розпочалась у XV ст., призвела до виникнення в XIX ст. єдиної держави — Швейцарії. У випадку Європейського Союзу, однак, варто підкреслити значно ширші масштаби інтеграції та набагато глибші протиріччя між країнами-членами. Усе це дає підстави для певного песимізму стосовно можливості швидкого об'єднання країн Європи у федерацію, хоч і не змінює принципової оцінки інтеграційних процесів у ЄС та їх імовірних наслідків. Прикладом військового колективного співробітництва, що втілювалося у формуванні єдиного воєнно-стратегічного простору Північної Атлантики, починаючи з кінця 40-х років XX ст., стало НАТО. Колективна співпраця у межах цієї організації забезпечується діяльністю таких інституцій, як Північноатлантична Рада, Комітет планування оборони, Група ядерного планування, Командування НАТО у Північній

Атлантиці та Європі, Секретаріат на чолі з Генеральним секретарем, у віданні яких перебувають питання стратегічного планування, інформаційного та інфраструктурного забезпечення, матеріально-технічного постачання (зокрема, стандартизація озброєнь), безпеки (контррозвідка), цивільної оборони тощо. Із початку 60-х років XX ст. у Європі формується специфічна форма міжнародної співпраці — Єврорегіони. Єврорегіоном є географічно окреслений простір, що охоплює прикордонні території двох або більше держав, локальні органи влади яких прагнуть співпрацювати між собою і координувати діяльність у різних сферах, що становлять інтерес для них.

У 1963 р. утворено перший франко-німецько-швейцарський регіон "Basiliens is", що охоплював прикордонні місцевості у долині Рейну. Згодом десятки Єврорегіонів виникли на кордонах Німеччини та Франції, Голландії та Бельгії, Швеції і Данії, Франції та Іспанії і практично на всіх кордонах західноєвропейських держав. На початку 90-х років XX ст. років Єврорегіони створюють Східноєвропейські країни, особливо Польща та Чехія. Україна активно співпрацює з західними сусідами у межах Єврорегіонів "Буг" та "Карпати".

Єврорегіони, як форма міжнародної співпраці, визначаються, насамперед, тим, що основними суб'єктами відносин у них є не національні уряди держав, а владні органи тих адміністративних одиниць, які безпосередньо межують між собою вздовж кордону. Наприклад, у межах Єврорегіону "Буг" співпрацюють між собою Люблінське воєводство з польського боку та Волинська область і частина Львівської — з українського. У рамках Єврорегіонів здійснюється локальна співпраця переважно у господарчій, екологічній, культурній та інших галузях. Загалом центральні уряди сприяють діяльності Єврорегіонів, оскільки їх функціонування поліпшує стосунки між сусідніми державами та визначає децентралізацію двосторонніх відносин.

Організація Об'єднаних Націй та її органи відіграють важливу роль у запобіганні й усуненні міжнародних конфліктів і ситуацій, що можуть призвести до міжнародних непорозумінь або викликати міжнародний спір і

продовження яких може загрожувати міжнародному миру і безпеці. Вирішення міжнародних спорів мирним шляхом здійснюється трьома головними органами ООН: Радою Безпеки, Генеральною Асамблеєю і Міжнародним судом. Крім положень Статуту, органи ООН у своїй діяльності по запобіганню і вирішенню спорів керуються резолюціями Генеральної Асамблеї ООН, зокрема, Декларацією про запобігання і усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, і про роль ООН в цій галузі 1988 р.; Декларацією про встановлення фактів Організацією Об'єднаних Націй в галузі підтримання міжнародного миру і безпеки 1991 р. тощо.

Питання для практичного заняття:

1. Поняття мирного співіснування.
2. Поняття міжнародної співпраці.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відношень та співробітництва між державами у відповідності зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.
4. Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі.
5. Принцип суверенної рівності держав. Принцип невтручання у внутрішні справи держав
6. Принцип не застосування сили. Принцип мирного розв'язання спорів.
7. Принцип співробітництва.
8. Форми міжнародної співпраці.
9. Міжнародна співпраця у боротьбі зі злочинністю.
10. Засоби вирішення міжнародних спорів.
11. Міжнародні переговори.

Питання для самостійної підготовки

1. Міжнародна співпраця в сфері освіти
2. Всесвітня торгова організація.

3. Інтерпол.

Теми рефератів

1. Співпраця на регіональному рівні в Південно-Східній Азії.
2. Співпраця на регіональному рівні в Латинській Америці.
3. Співпраця на регіональному рівні в Африці.

Рекомендована література по темі:

1. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. Resolution adopted by the General Assembly. 24 October 1970. URL: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
2. International economic security : resolution adopted by the General Assembly. S/A/RES/40/173. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/478/80/IMG/NR047880.pdf?OpenElement>
3. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
4. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf
5. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_264
6. Гергієва В.О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї : дис. ... канд. політ наук : 23.00.04, 29. М-во освіти і науки України, Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2020. 215 арк.
7. Декларація про встановлення фактів Організацією Об'єднаних Націй в галузі підтримання міжнародного миру та безпеки 1991 р. URL:

<https://regulation.gov.ua/documents/id204113>

8. Декларація про встановлення фактів Організацією Об'єднаних Націй в галузі підтримання міжнародного миру та безпеки 1991 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id204113>

9. Декларація про запобігання та усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці, і про роль ООН в цій галузі 1988 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id207165>.

10. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015

11. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. № 994_055. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

12. Іваницька О.П. Регіональні підсистеми міжнародних відносин: навч. посібник. Вінниця: ТВОРИ, 2018. 444 с.

13. Козинець І. П. Постійна структурована співпраця з питань безпеки та оборони ЄС: перспективи для України. І. П. Козинець, В. С. Клименко. Воєнно-історичний вісник. 2017. № 4 (26). С. 138–143.

14. Козьяков І. Законодавче визначення державної безпеки: проблеми теорії та практики. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 9 (283). С. 160–164. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/27.pdf>

15. Конвенція про запобігання злочинам геноциду та покарання за нього. 09.12.1948. URL: https://data.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

16. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів. Міжнародний документ від 14.12.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text

17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

18. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

19. Кузь О. М. "Європа регіонів" як ідентичний проект / О. М. Кузь // Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2019. С. 149–165.

20. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. 21.12.1965 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_105

21. Панфілов О. Ю., Петрова Л. О. Фактор воєнної сили в сучасних міжнародних відносинах. "Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2020, 4(47), с. 112–126. URL: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.47.218965>

22. Північноатлантичний договір від 4 квітня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text

23. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 лип. 2010 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

24. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010

25. Тихоненко І.В. Цифрова дипломатія як інструмент зовнішньої політики США у XXI столітті. Політичне життя: науковий журнал. Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. редкол.: Нагорняк Т.Л., Польовий М.А., Скопова О.І. [та ін.]. Вінниця, 2019. № 1. С. 85-90.

26. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 верес. 2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

27. <http://ec.europa.eu/> - European Commission

28. <http://www.europarl.europa.eu/> - European Parliament

29. <http://www.fao.org/about/en/> - Food and Agriculture Organization of the United Nations

30. <http://www.un.org> - ООН

31. <https://en.unesco.org> - UNESCO

32. <https://www.coe.int/en/web/portal> - Council of Europe

ТЕМА 8. МІЖНАРОДНІ КОНФЛІКТИ. МАСШТАБНІ КОНФЛІКТИ 20-21 СТ.

Лекційний курс

Конфлікти в історії людства. Поняття конфлікту. Функції міжнародних конфліктів. Причини міжнародних конфліктів. Види міжнародних конфліктів. Збройні конфлікти. Суб'єкти міжнародного конфлікту. Міжнародна криза. Конфлікти малої інтенсивності. Тероризм. Війна. Особливості міжнародних конфліктів другої половини XX ст. – початку XXI ст. Фази розвитку конфлікту. Врегулювання конфліктів. Статут ООН про шляхи регулювання міжнародних суперечностей і конфліктів, які можуть призвести до порушення миру і спокою між народами. Посередництво.

Вступ до теми

Функціонування сучасного міжнародного товариства неможливе без протистояння позицій і поглядів, притаманних певним суб'єктам. Тлумачення певних питань, наявних у практиці міжнародних відносин, отримують відмінні оцінки з боку учасників процесу. Логічним наслідком цього є суперечності та конфлікти. Ці конфлікти інколи призводили до небезпечних міжнародних криз і збройної боротьби, які спричиняли серйозні та небезпечні наслідки. Деякі з них виявилися стійкими, тривали упродовж років і десятиліть, інші затихали на певний час і за певних умов починалися з новою силою.

Науковці стверджують, що впродовж останніх 5,5 тис. років людство жило в мирі щонайбільше 300 років. Протягом цих 55 століть на нашій планеті відбулося 14,5 тис. воєн (з них дві світові), у яких загинуло 3,6 млрд осіб. За роки, що минули після закінчення Другої світової війни, у світі відбулося понад 250 воєн, у яких брали участь понад 90 держав, а людські втрати становили понад 35 млрд осіб.

Незважаючи на те, що в середині ХХ ст. виникла певна тенденція до зниження загальної кількості конфліктів на планеті (так, якщо 1989 р. налічувалося 36 крупних збройних конфліктів у 32 районах світу, а 1995 р. їх було 30 у 25), проблему їх мирного врегулювання не знято з порядку денного. Ба більше, кінець ХХ і початок ХХІ ст. ознаменувалися низкою серйозних міжнародних криз, які в сукупності суттєво посилюють міжнародне напруження (Косово, Чечня, Афганістан, Ірак тощо). Хочемо ми цього чи ні, в розвитку світового співтовариства існували й існуватимуть проблеми. Важливо, як їх вирішують. Є способи їх владнання: через насильство, збройні конфлікти, або мирним шляхом.

Особливості міжнародних конфліктів ХХ ст.

1. Можливість розширення до світового масштабу.
2. Поява і застосування зброї масового знищення (ЗМЗ).
3. Не тільки самі конфлікти, але і їх наслідки, набули потенційно глобального характеру.
4. Велика кількість учасників, що втягуються у конфлікти: різні рухи, формування зі своїми лідерами, структурною організацією тощо.

Можна виділити декілька основних причин міжнародних конфліктів: недосконалість людської природи; бідність та нерівність у добробуті народів різних країн; соціально-економічний та політичний лад держави, рівень її культури і цивілізованості; невпорядкованість міжнародних стосунків.

Практика міжнародних відносин свідчить, що в основі суперечності зрідка лежить якийсь один чинник. Джерелом суперечностей здебільшого є інтереси певних держав, економічних союзів, а також військово-політичних блоків.

Суб'єктами міжнародного конфлікту можуть бути держави, міждержавні об'єднання, міжнародні організації, організаційно оформлені суспільно-політичні сили всередині держави або на міжнародній арені.

Розуміння природи міжнародних конфліктів і знаходження способів їх розв'язання вимагає, крім пояснення їх причин, з'ясування глибини й характеру

самого конфлікту, що значною мірою досягаються за допомогою їх класифікації. Найпоширенішою на Заході є традиційна типологія конфліктів, згідно з якою розрізняють: міжнародну кризу; конфлікти малої інтенсивності; тероризм; громадянську війну і революцію, що набувають міжнародного характеру; війну та світову війну.

Міжнародна криза — це конфліктна ситуація, за якої: зачіпаються життєво важливі цілі діючих суб'єктів міжнародної політики; для прийняття рішення суб'єкти мають у край обмежений час; події зазвичай розвиваються непередбачувано; ситуація, однак, не переростає у збройний конфлікт.

Отже, криза — це ще не війна, а радше, приклад ситуації "ні миру, ні війни". Це такий вид стосунків між суб'єктами міжнародних відносин, за якого жодна із сторін не бажає війни або насильства, але обидві вважають свої цілі достатньо вагомими, щоб ризикувати задля них можливим розв'язанням війни.

Конфлікти малої інтенсивності. Відносини між державними та недержавними суб'єктами доволі часто захмарюються дрібними сутичками на кордонах, індивідуальним або невеликим груповим насильством. Їх небезпеку почали розуміти лише сьогодні. Вона полягає в тому, що, по-перше, такий конфлікт може перетворитися у повномасштабний. По-друге, при сучасних військових озброєннях навіть конфлікт малої інтенсивності може призвести до великих руйнувань. По-третє, в умовах тісного взаємозв'язку сучасних незалежних держав порушення мирного життя в одному регіоні впливає на всі інші. Наприклад, радянсько-китайські прикордонні конфлікти.

Тероризм. Основна його мета — це розв'язання спору. Багато держав підтримують терористичну діяльність — Іран, Лівія, Сирія. Усі вони заперечують свою причетність до тероризму, проте відвойовують право боротися збройними методами проти "американського імперіалізму".

Громадянська війна і революція — це конфлікти у самій державі між двома чи більше сторонами через розбіжності поглядів щодо майбутнього ладу цієї держави чи кланових протиріч. Водночас, у громадянських війнах зазвичай бодай одна з воюючих сторін здобуває підтримку від закордонних політичних

сил, причому зовнішні суб'єкти політики часто життєво зацікавлені у конкретному результаті.

Громадянські війни і революції посідають специфічне місце в будь-якій типології війн і насильства: вони дуже жорстокі та криваві. Згідно з дослідженнями, 10 із 13 найбільш смертоносних конфліктів XIX і XX ст. були саме громадянськими війнами.

Війна — це великомасштабний конфлікт між державами, що прагнуть досягти своїх політичних цілей за допомогою організованої збройної боротьби. Світова війна виникає, коли у військовий конфлікт утягуються групи держав, що переслідують глобальні цілі, вона призводить до чималих людських і матеріальних втрат.

Можна виділити такі фази розвитку конфлікту:

Перша фаза конфлікту — це формування ставлення протилежних сторін одна до одної, яке зазвичай виражається в більш-менш конфліктній формі.

Друга фаза — це суб'єктивне визначення конфліктуючими сторонами своїх інтересів, цілей, стратегій і форм боротьби для вирішення суперечностей.

Третя фаза — пов'язана із залученням до конфлікту економічних, політичних, ідеологічних, психологічних, моральних, правових, дипломатичних засобів, а також інших держав, через блоки або договори.

Четверта фаза — передбачає наростання боротьби до найбільш гострого політичного рівня — міжнародної політичної кризи, яка може охопити відносини безпосередніх учасників, держави певного регіону, інших регіонів. На цій фазі можливий перехід до застосування військової сили.

П'ята фаза — міжнародний збройний конфлікт, який може розвинутися до високого рівня збройної боротьби із застосуванням сучасної зброї, можливим залученням спільників.

На будь-якій із указаних фаз може розпочатися альтернативний процес розвитку, який може втілюватися у переговорний процес і призводить до ослаблення й обмеження конфлікту.

Отже, збройні конфлікти коштують людству вкрай дорого як у людському, так і в матеріальному вимірах. Перед людством виникла потреба знайти способи уникнення збройного розв'язання суперечностей. Для успішного подолання конфліктів необхідні передусім взаєморозуміння, взаємні поступки і компроміси конфліктуючих сторін. Ефективне вирішення конфлікту зумовлене наявністю в кожній зі сторін позиції, що визнає необхідність компромісів, межі компромісних поступок, характер і обсяг можливих взаємних компенсацій за ці поступки. Конфлікт не може бути вирішеним, якщо одна або обидві сторони будуть глухими до пропозицій свого партнера на переговорах.

На жаль, вічний мир сьогодні залишається ілюзією. Наявні різні погляди політичних діячів на те, як саме досягти миру. Наприклад, за допомогою релігії можна позбутися агресивності та збройних конфліктів. Інші наголошують на потребі зміцнення соціально-політичної системи в середині країни, потребі досягти більшої соціальної рівності й таким чином подолати конфлікт. Дехто вважає, що для підтримування миру потрібно нагромаджувати зброю. Популярною є ідея створення всесвітнього державного порядку, тобто певної організації, що матиме найвищу владу у розв'язанні світових проблем і зможе змусити суб'єктів міжнародних відносин виконувати її рішення, з ціллю уникнення збройних конфліктів. І другий варіант — переговори як шлях до врегулювання конфліктів.

Урегулюванню міжнародних конфліктів сьогодні сприяють також деякі об'єктивні тенденції світового розвитку. По-перше, у світі, зокрема, й у безпосередніх учасників конфліктів, виникає розуміння беззмістовності та небезпечності військових методів вирішення спірних питань. Тому сторони, які конфліктують, зазвичай переходять до політичного діалогу на переговорах. По-друге, посилюються інтеграційні процеси, руйнуються міждержавні та міжрегіональні бар'єри, що знижує рівень конфронтації й створює умови для формування регіональних та міжнародних союзів, асоціацій, об'єднань держав, таких як Європейська співдружність тощо, що ставлять за мету координацію

дій, об'єднання сил і можливостей для забезпечення більш тісної співпраці, яка зменшує вірогідність конфліктних ситуацій.

Статтею 33 Статуту ООН визначено шляхи регулювання міжнародних суперечностей і конфліктів, які можуть призвести до порушення миру і спокою між народами. Цей документ зобов'язує членів ООН дотримуватися принципів справедливості та права, щоб на цій основі шляхом переговорів, всебічним вивченням проблеми, залученням різноманітних посередників та арбітрів шукати й знаходити виходи, безумовно, дотримуючись судової процедури і мирно регулюючи проблему. При цьому основна роль належить дипломатичним службам. У процесі переговорів конфліктну ситуацію можна вирішити односторонніми або взаємними поступками, іншою прийнятною формою компромісу. Сторони, які конфліктують, можуть досягти остаточної згоди, констатуючи (початково) факт наявності проблеми. Відтак, регулювання справи доручають довіреним представникам (глава держави, керівник уряду, міністр закордонних справ, посол). Роботу в цьому напрямі можна продовжити обміном дипломатичними нотами. Для вирішення суперечностей може бути залучено також інших зацікавлених сторін. Саме так свого часу було вирішено конфлікт на Корейському півострові, та найбільш кровопролитний — в Індокитаї.

Якщо ж діяльність дипломатів не увінчується успіхом, а напруженість у стосунках ворогуючих сторін загрожує безпеці у світі, або, якщо сторони не підтримують дипломатичних відносин, до процесу вирішення суперечності може долучитися третя сторона-посередник. Вона може робити це з власної ініціативи, або — на прохання зацікавлених сторін. З такою місією виступають як держави, так і міжнародні організації, політичні діячі, які користуються довірою і авторитетом.

До найвідоміших спроб мирного вирішення міжнародних суперечностей належить посередництво ООН у справі Афганістану. Після непростих тривалих переговорів у Женеві 1988 р. підписано умову за участю Афганістану,

Пакистану, СІНА, СРСР про виведення військ (130 тис.), що й відбулося на початку 1989 р.

За оцінкою багатьох джерел і причин напруженості у міжнародних відносинах можна зробити висновки. По-перше, у практиці різноманітних і багатогранних міжнародних відносин суперечності — явище звичне. По-друге, керівники держав у певних ситуаціях без вагань приймають рішення про застосування сили, замість того, щоб вдаватися до норм міжнародного права, які дозволяють розв'язати суперечність у міжнародних відносинах інакше: мирним урегулюванням конфліктної ситуації. Отже, науковий аналіз численних міжнародних суперечностей і конфліктів не додає оптимізму. Адже кожний із них може стати суттєвою перешкодою на шляху будівництва нового міжнародного ладу. Все ж, досвід свідчить, що міжнародне співтовариство володіє випробуваними засобами мирного врегулювання міжнародних суперечностей.

Отже, чинники, які сприяють подоланню конфліктів і конфліктних ситуацій, мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Це передусім загальна міжнародна обстановка і зацікавленість конфліктуючих сторін у подоланні конфлікту. Це також ступінь розвитку демократії в суспільстві та усвідомлення необхідності ліквідувати причини, що призвели до конфлікту; це наявність уряду, якому довіряє народ; це здатність держави чи міжнародних структур консолідувати національні, регіональні та міжнародні політичні сили довкола програми виходу з конфлікту.

Питання для практичного заняття:

1. Конфлікти в історії людства.
2. Поняття конфлікту.
3. Функції міжнародних конфліктів.
4. Причини міжнародних конфліктів.
5. Види міжнародних конфліктів.
6. Збройні конфлікти.

7. Суб'єкти міжнародного конфлікту.
8. Особливості міжнародних конфліктів другої половини XX ст. – початку XXI ст.
9. Фази розвитку конфлікту.
10. Врегулювання конфліктів.
11. Посередництво.

Питання для самостійної підготовки

1. Індो-Пакистанський конфлікт.
2. Вторгнення військ Варшавського договору до Чехословаччини (1968).
3. Війна Судного дня (1973).
4. Конфлікт в Афганістані.
5. Війна в Іраку (2003—2011).

Теми рефератів

1. Операція у затоці Свиней (1961).
2. Лівійсько-єгипетська війна (1977).
3. Ірано-іракська війна (1980–1988).
4. Фолклендська війна (1982).
5. Війна в Перській затоці (1991).
6. Югославські війни.
7. Інші міжнародні конфлікти за попереднім узгодженням.

Рекомендована література по темі:

1. Arakelian M., Bekhruz K., Yarova L. Prohibited means and methods of armed conflicts. *Revista Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, no. 26. P. 349–355. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2020.26.02.40> (date of access: 10.12.2022).
2. International humanitarian law. A comprehensive introduction. URL: <https://library.icrc.org/library/docs/DOC/icrc-4231-002-2019.pdf>
3. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. 68/262. Territorial integrity of Ukraine. A/RES/68/262. URL: <https://documents-dds->

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/17/PDF/N1345517.pdf?OpenElement

4. Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додатки до неї, Гаага: Міжнародний документ від 18.10.1907 р., поточна редакція від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#n2

5. Гергієва В.О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї : дис. ... канд. політ наук : 23.00.04, 29. М-во освіти і науки України, Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2020. 215 арк.

6. Декларація про встановлення фактів Організацією Об'єднаних Націй в галузі підтримання міжнародного миру та безпеки 1991 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id204113>

7. Декларація про запобігання та усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці, і про роль ООН в цій галузі 1988 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id207165>.

8. Дронов В.Ю. Інтерв'ю в студії телеканалу «Репортер», присвячене актуальним питанням міжнародних відносин, національного та міжнародного права. 08.04.2022р. 28хв. 06 сек. https://youtu.be/f4uhma_XrkA

9. Дронов В.Ю. Інтерв'ю в студії телеканалу «Репортер», присвячене актуальним питанням міжнародних відносин, національного та міжнародного права. 08.05.2022р. 25хв. 44 сек. https://youtu.be/lakFM0Rk_jw

10. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015

11. Історія міжнародних відносин : підруч. І. В. Алексеєнко, А. Х. Маргулов , І. А. Єремєєва , М. В. Несправа. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 228 с.

12. Козуб В. О. Вплив глобалізації на сучасні міжнародні конфлікти. Перспективи розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти: матеріали доповідей міжнар. науково-практ. конф., 21 трав. 2019 р. / За заг. ред.: М.М. Палінчак, В.П. Приходько, А. Кругнські. Ужгород: Вид. дім «Гельветика», 2019. С. 13-16. URL:

<http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21547>

13. Козьяков І. Законодавче визначення державної безпеки: проблеми теорії та практики. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 9 (283). С. 160–164. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/27.pdf>

14. Конвенція про запобігання злочинам геноциду та покарання за нього. 09.12.1948. URL: https://data.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

15. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів. Міжнародний документ від 14.12.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

17. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

18. Лещенко О. Я. «Гібридна війна» як науковий конструкт: проблеми пошуку термінологічної та концептуальної сутності. Гілея. 2017. Вип. 117. С. 262-267.

19. Лікарчук Д. Роль міжнародних організацій у врегулюванні зовнішньополітичних конфліктів. Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти, 2020, №5, 35–44. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203663>

20. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

21. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

22. Панфілов О. Ю., Петрова Л. О. Фактор воєнної сили в сучасних міжнародних відносинах. "Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2020, 4(47), с. 112–126. URL: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.47.218965>

23. Північноатлантичний договір від 4 квітня 1949 року. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text

24. Примуш М. В., Осмолівська А. О. Політико-правові аспекти міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах. Політичне життя. 2021. № 3. С. 109–114. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.3.16>

25. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

26. Юськів Б. М., Хомич С. В. Роль медіа-пропаганди в умовах «гібридної війни». Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2017. Вип. 132. С. 27-43.

27. <http://www.un.org> - ООН

28. <https://en.unesco.org> - UNESCO

29. <https://www.coe.int/en/web/portal> - Council of Europe

30. <https://www.greenpeace.org/international/> - Greenpeace International

31. <https://www.icrc.org/> - International Committee of the Red Cross

32. <https://www.wftucentral.org/> - The World Federation of Trade Unions

ТЕМА 9. УКРАЇНА У СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Лекційний курс

Декларація про державний суверенітет. Акт проголошення незалежності України. Всеукраїнський референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності. Основні напрями зовнішньої політики України 1993 р. Основи зовнішньої політики України. Відмова від ядерної зброї. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р. (Будапештський меморандум). Україна – країна засновниця ООН. Україна в міжнародних організаціях. Україна та Рада Європи. Європейський суд з прав людини. Україна як учасниця Організації з безпеки і співробітництва в Європі.

Відносини України з Європейським союзом. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відносини Україна – НАТО. Міжнародні економічні відносини України. Міжнародні відносини України у сфері культури.

Вступ до теми

16 липня 1990 р. Верховною Радою УРСР було прийнято Декларацію про державний суверенітет, що стало першим кроком до фактичного і юридичного утвердження незалежності України. Ураховуючи необхідність всебічного забезпечення праві свобод людини, необхідність побудови правової держави та повноцінного політичного, економічного, соціального та духовного розвитку українського народу, в документі були виражені прагнення до створення демократичної держави. У Декларації був визначений державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повнота та неподільність влади республіки в межах її території, а також незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах. У Декларації про державний суверенітет були проголошені принципи, які надали можливість Україні гідно увійти до загальноєвропейського та світового співтовариства, зокрема переваги загальнолюдських цінностей над класовими, намір стати в майбутньому нейтральною державою, яка не братиме участі у військових блоках і буде дотримуватися трьох неядерних принципів – не приймати, не виробляти та не набувати ядерної зброї.

24.08.1991 р. Верховною Радою УРСР був прийнятий Акт проголошення незалежності України, який став важливим етапом українського державотворення. У документі, зокрема, зазначалося: "Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла над Україною у зв'язку з державним переворотом у СРСР 19.08.1991 р., продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про

державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної Української держави – України".

Але Україна понад три місяці залишалася невизнаною державою світу, оскільки прийнятий Акт не мав відповідної юридичної сили. Для того щоб не викликати жодних сумнівів у світі щодо легітимізації проголошення незалежності України та для визнання міжнародної правосуб'єктності нашої держави, 01.12.1991 р. був проведений Беручи участь у референдумі, громадяни України мали відповісти на запитання "Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?". Підтвердити свою позицію треба було чітко: "Так, підтверджую" або "Ні, не підтверджую". На підтримку незалежності України висловилися абсолютна більшість громадян, "за" проголосувало 90,32 % .

Завдяки результатам референдуму Україна затвердилася на між-народній арені як незалежна держава. Тільки після 01.12.1991 р. незалежну Україну почали визнавати держави світу: в грудні 1991 р. незалежність України була визнана Польщею та Канадою, а згодом – усією світовою спільнотою. Українські правознавці стверджують, що у період із 01.01.1991 до 31.01.1992 р. Україну як суверенну незалежну державу визнали понад сто країн світу. Після проголошення незалежності Україна стала суб'єктом міжнародних відносин; головна мета керівництва – зберегти цю суб'єктність в контексті жорсткої конкуренції за вплив у Східноєвропейському регіоні.

Документами, що визначили стратегічну спрямованість нашого зовнішньополітичного курсу є Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р., Акт проголошення незалежності від 24.08.1991 р.; Основні напрями зовнішньої політики, схвалені Верховною Радою України 02.07.1993 р. і Конституцією України, прийнятою V сесією Верховної Ради 28.06.1996 р.

Необхідність визначення ефективного формату відносин ЄС з Україною постала відразу після набуття Україною незалежності. Так, у схвалених у 1993 р. Верховною Радою України "Основних напрямках зовнішньої політики України" було визначено, що членство у європейських структурах є

перспективною метою української зовнішньої політики. Вступ у майбутньому до ЄС сприятиме більш активному залученню нашої держави до європейських демократичних цінностей, поширенню на неї зони загальноєвропейської стабільності та безпеки, уникненню нових ліній поділу на континенті.

Початком співпраці між незалежною Україною та Європейським Союзом можна вважати грудень 1991 р., коли Міністр закордонних справ Нідерландів, який тоді був головою Єврокомісії, у своєму листі до тодішнього уряду України визнав незалежність України від імені Європейського Союзу. Правовою основою співпраці між Україною та Європейським Союзом був договір про партнерство та співробітництво. Угода про партнерство та співробітництво була підписана 16.06.1994 р. і набрала чинності 01.03.1998 р., термін її дії закінчився 28.02.2008 р.

Переговори щодо укладення Угоди про асоціацію розпочалися у 2008 р. Нова Угода містила оновлені механізми й інструменти співпраці, координації діяльності сторін і нагляду за їх здійсненням. Угода про асоціацію охоплює чотири основні напрями:

- політичний діалог і реформи, політичне об'єднання, співробітництво та зближення у сфері зовнішньої політики та політики безпеки;

- співробітництво у сфері свободи та безпеки; економічне та галузеве співробітництво;

- створення глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі.

Після серії самітів України з ЄС і подій, відомих як Євромайдан, 21.03.2014 р. Прем'єр-міністр А. Яценюк як представник держави підписав політичну частину Угоди про асоціацію. Президент П. Порошенко затвердив економічну частину 27.06.2014 р..

Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає двосторонні відносини, новий вимір співпраці. Це дозволяє розширити діапазон взаємозв'язків через конкретні зобов'язання України у сфері зміцнення демократичних інститутів і боротьби з корупцією, структурні економічні реформи та дії з розвитку співробітництва з ЄС у ключових сферах.

Пріоритетним національним інтересом України у сфері зовнішньополітичної діяльності є розвиток і подальше поглиблення стратегічного партнерства України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО). Основоположними документами, що продовжують визначати відносини між Україною та НАТО на сучасному етапі, є Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 09.07.1997 р. і Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство від 21.08.2009 р.

Хартією закладено основи співробітництва у вигляді таких механізмів, як Комісія Україна - НАТО та консультації з комітетом НАТО у форматі "19 + 1", спільні робочі групи, візити високого рівня та обмін експертами, кризовий консультативний механізм для випадків, коли Україна вбачатиме пряму загрозу територіальній цілісності, незалежності чи національній безпеці.

У 2002 р. Україна рішенням Ради національної безпеки та оборони України "Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору (НАТО)" заявила про намір приєднатися до Північноатлантичного альянсу. 8.07.2002 р. був підписаний відповідний Указ Президента України. На основі парламентських слухань "Про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО" у жовтні 2002 р. були розроблені відповідні Рекомендації.

08.06.2017 р. Верховна Рада України законодавчо закріпила пріоритетність членства України в НАТО для зовнішньополітичного курсу країни.

Рада Європи є провідною організацією із захисту прав людини на континенті.

Усі держави-члени Ради Європи підписали Європейську конвенцією з прав людини – договір, спрямований на захист прав людини, демократії та верховенства закону.

Рада Європи виступає за свободу слова і засобів масової інформації, свободу зборів, рівність і захист меншин. Організація розпочала кампанії з таких питань, як захист дітей, боротьба з пропагандою ненависті в Інтернеті, захист прав ромів – найбільшої меншини Європи.

Рада Європи допомагає державам-членам у боротьбі з корупцією і тероризмом, а також в реалізації необхідних судових реформ. Група експертів у галузі конституційного права, відома як Венеційська комісія, пропонує юридичні консультації для країн у всьому світі.

Рада Європи захищає права людини в рамках міжнародних конвенцій, таких як Конвенція про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та насилля в сім'ї та Конвенція про кіберзлочинність. Організація стежить за прогресом держав-членів у цих сферах і дає рекомендації через незалежні моніторингові органи.

Сьогодні жодна держава-член Ради Європи не застосовує смертну кару.

Європейський суд з прав людини здійснює нагляд за виконанням Конвенції в державах-членах. Фізичні особи можуть подавати заяви про порушення прав людини до Страсбурзького Суду після того, як у відповідній державі-члені вичерпано всі можливості оскарження.

Рада Європи є провідним надавачем підтримки забезпеченню прав людини, демократії та верховенства права.

Рада Європи працює в тісному партнерстві з Європейським Союзом, і співпрацює з Організацією Об'єднаних Націй, Організацією з безпеки і співробітництва в Європі, а також з багатьма країнами-партнерами по всьому світу.

Наприклад, Європейський директорат Ради з якості лікарських засобів та охорони здоров'я, який відіграє ключову роль у боротьбі з підробленими ліками, має угоди з Бразилією, Китаєм, Південною Африкою та Сполученими Штатами.

26 вересня 1995 р. під час своєї вересневої частини сесії 1995 р. Парламентська Асамблея Ради Європи ухвалила позитивний висновок щодо заявки України на вступ до Ради Європи (Висновок ПА РЄ № 190 (1995)).

Визначною подією з точки зору завершення складної і тривалої процедури вступу України до РЄ стало засідання Комітету міністрів РЄ, яке відбулося 19 жовтня 1995 р. На підставі винесеного 26 вересня 1995 р. ПА РЄ висновку, Комітет міністрів РЄ одностайно ухвалив резолюцію про запрошення України стати 37-м членом організації і приєднатися до її Статуту. 31 жовтня 1995 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України про приєднання до Статуту Ради Європи.

9 листопада 1995 р. відбулась урочиста церемонія вступу України до РЄ, в якій взяла участь делегація України на чолі з Прем'єр-міністром України. Того ж числа Генеральний секретар РЄ Д. Таршис та член Європейської Комісії Ганс ван дер Брук (Hans van den Broek) підписали Спільну програму Комісії європейських співтовариств та Ради Європи щодо реформування правової системи, місцевого самоврядування та удосконалення системи правозастосування в Україні.

Набувши членства в РЄ, Україна взяла на себе низку зобов'язань у сфері реформування чинного законодавства на основі норм та стандартів РЄ, зокрема прийняти відповідні закони та приєднатися до ряду конвенцій. При цьому РЄ висловила готовність надавати всебічну експертну допомогу.

Україна є учасницею Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з 30 січня 1992 року. Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ), що проходила з 3 липня 1973 року по 1 серпня 1975 року за участю 33 європейських держав, США і Канади, завершилася підписанням главами держав і урядів у Гельсінкі Заключного акту, який визначив засади співробітництва держав в Європі та став довгостроковою програмою дій, спрямованою на будівництво єдиної, мирної, демократичної і процвітаючої Європи.

Згідно з Гельсінкським Заключним актом НБСЄ 1975 року, до основних напрямів діяльності Організації відносяться питання, що стосуються безпеки, співробітництва у галузі економіки, науки, технологій та довкілля, а також в гуманітарній та інших сферах (права людини, інформація, культура, освіта).

НБСЄ була заснована у розпал «холодної війни» як важливий багатосторонній форум для діалогу та співпраці Сходом та Заходом.

Сьогодні ОБСЄ є найбільшою регіональною організацією, яка об'єднує 57 держав Європи, Центральної Азії та Північної Америки для розвитку політичного діалогу та співробітництва у сфері безпеки в усіх її вимірах – військово-політичному, економіко-довкільному та людському. Регіон відповідальності Організації охоплює Європу, Далекий Схід, Центральну Азію та Північну Америку. Крім того, з ОБСЄ підтримують зв'язки різного рівня та інтенсивності низка держав інших регіонів - Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Марокко, Туніс (середземноморські партнери); Афганістан, Республіка Корея, Таїланд і Японія (азійські партнери).

У 2013 році Україна здійснювала Головування в ОБСЄ, сфокусувавши увагу Організації на таких питаннях, як врегулювання «заморожених» конфліктів, розвиток механізмів контролю над озброєннями, протидія транснаціональним загрозам, захист довкілля в контексті енергетики та виконання зобов'язань в людському вимірі ОБСЄ з наголосом на свободі ЗМІ та освіті для молоді. За підсумками українського Головування на 20-му засіданні Ради міністрів закордонних справ (РМЗС) ОБСЄ в Києві 5–6 грудня 2013 року було ухвалено низку важливих рішень та декларацій РМЗС в усіх трьох вимірах Організації та в рамках Форуму з безпеки та співробітництва.

Серед пріоритетів діяльності України в ОБСЄ варто виокремити такі:

1. Визнання міжнародною спільнотою фактів порушення Російською Федерацією основоположних принципів та зобов'язань в рамках ОБСЄ внаслідок широкомасштабної збройної агресії проти України, незаконної окупації та спроби анексії АР Крим та м. Севастополь, засудження викрадення та незаконного утримування українських громадян в Росії та тимчасово окупованому Криму. Використання інструментарію ОБСЄ та заходів в рамках Організації для припинення агресії РФ проти України та відновлення порушених прав.

2. Забезпечення підтримки з боку ОБСЄ та держав-учасниць діяльності України із захисту суверенітету та територіальної цілісності, впровадження необхідних реформ.

3. Забезпечення присутності на порядку денному ОБСЄ таких пріоритетних для України питань: припинення порушень основоположних принципів та зобов'язань у рамках ОБСЄ у зв'язку з триваючою агресією Росії проти України та незаконною окупацією Криму, відновлення довіри, необхідність мирного врегулювання спорів, зміцнення інструментарію Організації у сфері попередження конфліктів, оновлення засобів зміцнення довіри та безпеки, забезпечення свободи слова та ЗМІ, боротьба з пропагандою, посилення захисту прав людини, недопущення зловживання правилом консенсусу.

4. Залучення експертного потенціалу ОБСЄ шляхом розширення проєктів практичної допомоги в реалізації програми внутрішніх реформ в Україні.

5. Врегулювання так званих «заморожених» конфліктів у Придністров'ї (Молдова), Абхазії та Південній Осетії (Грузія), Нагірному Карабасі (Азербайджан).

6. Реформування Організації з метою підвищення ефективності її роботи. При цьому Україна виходить з того, що систематичне грубе зловживання РФ консенсусною основою прийняття рішень в ОБСЄ остаточно ставлять під сумнів доцільність подальшої участі Росії в цій організації.

У цьому контексті Україна виступає, зокрема, за збалансування трьох вимірів діяльності ОБСЄ, удосконалення роботи польових операцій та миротворчої діяльності ОБСЄ, забезпечення дотримання принципу географічної рівності у кадровій політиці.

Питання для практичного заняття:

1. Основи зовнішньої політики України.
2. Відмова від ядерної зброї.
3. Україна в міжнародних організаціях.
4. Україна – країна засновниця ООН.

5. Україна та Рада Європи.
6. Україна як учасниця Організації з безпеки і співробітництва в Європі.
7. Відносини України з Європейським союзом. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.
8. Відносини Україна – НАТО.

Питання для самостійної підготовки

1. Міжнародні економічні відносини України.
2. Міжнародні відносини України у сфері культури.
3. Органи зовнішніх зносин України за кордоном.
4. Морська політика України.

Теми рефератів

1. Польсько-українські відносини.
2. Відносини України та США.
3. Відносини України та Румунії.
4. Участь України у миротворчих операціях.

Рекомендована література по темі:

1. Kivalov S. Ukrainian Maritime Policy: Stranded in a Transit. Ukrainian Maritime Policy: Stranded in a Transit. Lex Portus, 2021, 7(6), 7-36. URL: <https://doi.org/10.26886/2524-101X.7.6.2021.1>
2. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. 68/262. Territorial integrity of Ukraine. A/RES/68/262. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/17/PDF/N1345517.pdf?OpenElement>
3. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. URL:

https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf

4. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серп. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>

5. Декларація про державний суверенітет України від 16 червн. 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

6. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року від 21.08.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text

7. Єдиний державний реєстр Міжнародних організацій, членом яких є Україна - <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/uchast-u-mizhnarodnih-organizacijah>

8. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

9. Ми робимо свій визначальний крок, підписуючи заявку України на вступ у пришвидшеному порядку до НАТО – звернення Президента Володимира Зеленського від 30 верес. 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mi-robimo-svij-viznachalnij-krok-pidpisuyuchi-zayavku-ukrayi-78173>

10. Про дипломатичну службу : Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII : станом на 1 січ. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>.

11. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 лип. 2010 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

12. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.2016 р. № 281 : станом на 12 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-п#Text>.

13. Про Заяву Верховної Ради України щодо першочергових кроків забезпечення євроатлантичної інтеграції України – набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору: Постанова Верховної Ради України від 3 груд. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-IX#Text>

14. Про Кабінет Міністрів України : Постанова Верховної Ради України від 14.04.2016 р. № 1093-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1093-19#Text>.

15. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної ради України від 2 липня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>

16. Про ратифікацію Віденської конвенції про дипломатичні зносини : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 21.03.1964 р. № 199а. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199a-06#Text>.

17. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України від 10 листоп. 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237/94-%D0%B2%D1%80#Text>

18. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI : станом на 7 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

19. Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року: Указ Президента України №348/2021 від 11 серпня 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3482021-39617>

20. Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки : Закон України від 23.04.1999 р. № 613-XIV : станом на 28 груд. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613-14#Text>.

21. Співробітництво з НАТО: правові аспекти. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_951.

22. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та

Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 верес. 2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

23. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

24. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002.

25. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text

<http://mfa.gov.ua/ua> – Міністерство закордонних справ України

<http://rada.gov.ua> – Верховна Рада України

<http://www.kmu.gov.ua/> - Урядовий портал

<http://www.president.gov.ua/> - Офіційний сайт Президента України

<http://www.un.org> - ООН

<https://en.unesco.org> - UNESCO

ТЕМА 10. ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Лекційний курс

Поняття глобальних проблем. Джерела виникнення глобальних проблем сучасності. Теорія глобалістики. Класифікація глобальних проблем сучасності. Ядерна загроза. Використання енергетичних та сировинних ресурсів. Екологічні проблеми. Водогосподарська проблема. Проблема використання та охорони Світового океану. Глобальне потепління. Паризька угода з клімату. Використання та охорона земельних ресурсів. Проблема освоєння космосу. Продовольча безпека. Головні експортери та імпортери сільськогосподарської

продукції. Роль України. Демографічні проблеми. Типи відтворення населення. Проблеми осіб без громадянства.

Вступ до теми

Глобальні проблеми сучасності — це проблеми, які є загальносвітовими, такими, що зачіпають інтереси усіх держав і націй, класів, соціальних груп, політичних партій, кожної людини зокрема. Фактично, це сукупність суперечливих процесів, які становлять зміст сучасної кризи світової цивілізації. Ці проблеми створюють загрозу розвитку і навіть існуванню всіх країн світу і потребують для відвернення цих катастрофічних наслідків спільних зусиль.

Вчені виділяють два основні джерела виникнення глобальних проблем сучасності:

1) поглиблення суперечностей між людиною та природою, які ведуть до виникнення екологічних, продовольчих, енергетичних, природно-сировинних проблем;

2) розширення зони суперечностей між народами, людьми взагалі, що має наслідком виникнення проблем війни та миру, захисту і розвитку духовного середовища, демографічного розвитку, боротьби із злочинністю, міжнародним тероризмом, поширення небезпечних хвороб тощо.

Одним із перших, ще у 20-і роки ХХ століття, вказав на загрозу глобальних проблем сучасності український вчений Володимир Вернадський.

У другій половині ХХ століття серед глобальних проблем людства предметом розгляду стала теорія глобалістики — система наукових знань про походження і сучасний стан глобальних проблем, їх класифікацію і обґрунтування практичних соціально-економічних і політичних шляхів їх розв'язання.

У теорію глобалістики увійшли висновки, зроблені відомими вченими Нільсом Бором, Бертраном Расселом, Альбертом Ейнштейном ("Маніфест Рассела —Ейнштейна" (1955)), а також тези з виступів політичних лідерів країн "Делійської шістки" (Аргентини, Греції, Індії, Мексики, Танзанії і Швеції), Римського клубу, який діє з 1968 року.

Загалом теорія глобалістики як окрема наукова дисципліна сформувалася у другій половині 60-х років XX століття і пройшла у своєму розвитку три етапи:

1) етап кінця 60 — початку 70-х років, коли увага була зосереджена на вивченні двох глобальних проблем сучасності: освоєнні космосу і охороні навколишнього середовища;

2) етап другої половини 70-х років, коли розпочалося глобальне моделювання стану і перспектив розвитку світової політики і світогосподарських зв'язків в умовах глобальних суперечностей. Саме в цей період здійснюються перші спроби скласти ієрархію світових проблем;

3) етап, який розпочався упродовж 80-х років XX століття, коли велику зацікавленість вирішенням глобальних проблем починають проявляти політичні та державні діячі багатьох країн світу, розробляються перші міжнародні документи, спрямовані на їх практичне вирішення

Сучасна глобалістика досліджує, насамперед, комплексні проблеми, вирішення яких дозволить знайти практичний шлях розв'язання глобальних проблем людства, а саме:

1) порівняльний аналіз основних соціокультурних цінностей сучасних цивілізацій, становлення нового універсалізму через усвідомлення складності планетарного буття;

2) порівняльний аналіз стратегій міжцивілізаційної взаємодії;

3) обґрунтування концепції гуманітарного консенсусу як процесу узгодження цінностей різних цивілізацій;

4) порівняльний аналіз можливих альтернативних шляхів глобалізації.

Прихильники теорії глобалістики по-новому розглядають проблему міжнародної безпеки. Безпека — це такий стан відносин між державами, за якого їм усім не загрожує небезпека війни чи будь-яке зовнішнє зазіхання на їхній суверенний і незалежний розвиток. Першочерговою проблемою забезпечення світової безпеки стає вироблення стратегії виживання в умовах кризи світової цивілізації (чи окремих цивілізацій).

Існує дуже багато класифікацій глобальних проблем сучасності. Однією з найбільш популярних є запропонована норвезьким соціологом Й. Галтунго Му котрий визначив чотири критичні ситуації, з якими зіткнулося людство у другій половині XX століття:

- 1) криза насильства і загроза насильства, що тепер проявляється у загрозі міжнародного тероризму;
- 2) криза зубожіння і загроза бідності;
- 3) криза відторгнення окремих осіб та соціальних груп і загроза загального придушення прав людини;
- 4) криза навколишнього середовища і загроза локального порушення екологічного балансу.

Більш традиційною є класифікація, запропонована польським політологом Артуром Воднаром, який виділяє:

- 1) ядерну загрозу знищення цивілізації;
- 2) проблему вичерпання природних ресурсів, зокрема енергетичних;
- 3) екологічні проблеми;
- 4) продовольчу проблему, тобто проблему забезпечення продовольством населення Землі, яке постійно зростає;
- 5) демографічну проблему, тобто проблему відтворення та міграції населення, формування його освітнього потенціалу, працевлаштування;
- 6) проблему охорони здоров'я;
- 7) проблему використання космосу в мирних цілях.

Також доцільно буде навести класифікацію глобальних проблем людства за їх характером:

- 1) проблеми переважно соціально-політичного характеру (відвернення ядерної війни, припинення гонки озброєнь, мирне розв'язання конфліктів, формування ненасильницького миру);
- 2) проблеми переважно соціально-економічного характеру (подолання економічної та культурної відсталості, вирішення проблеми зубожіння, забезпечення ефективного виробництва, розв'язання світової енергетичної,

сировинної і продовольчої криз, оптимізація демографічної ситуації, особливо в країнах, що розвиваються; освоєння в мирних цілях космосу і Світового океану);

3) соціально-екологічні проблеми (забруднення навколишнього середовища, необхідність раціонального використання природних ресурсів Землі);

4) проблеми людини (забезпечення її основних прав та свобод, подолання відчуженості від природи та політики, держави).

Цілком очевидним є факт, що вирішення глобальних проблем сучасності полягає у міждисциплінарному підході до цієї проблеми. Першим такий шлях запропонував Володимир Вернадський, котрий створив вчення про ноосферу — середовище, в якому живе людина. Суть цього підходу полягає у поєднанні філософських, політичних, природничих та техніко-економічних знань до відповідних сфер людської діяльності. Вчений вважав, що людина у сучасному світі повинна мислити планетарно; в основі цього нового мислення є теза щодо рівності людей.

Однак для досягнення такого стану необхідно, щоб всі країни змінили підхід до ведення зовнішньої політики, тобто відмовилися від політики конфліктності та конфронтації і перейшли до глобального співробітництва на засадах визнання пріоритетності загально цивілізаційних цінностей.

Питання для практичного заняття:

1. Поняття глобальних проблем. Джерела виникнення глобальних проблем сучасності.
2. Теорія глобалістики.
3. Класифікація глобальних проблем сучасності.
4. Ядерна загроза.
5. Використання енергетичних та сировинних ресурсів.
6. Екологічні проблеми.

7. Продовольча безпека.
8. Демографічні проблеми.

Питання для самостійної підготовки

1. Проблема нестачі питної води.
2. Проблема використання та охорони Світового океану.
3. Глобальне потепління.
4. Загрози здоров'ю населення.

Теми рефератів

1. Проблема доступності зв'язку та інтернету.
2. Боротьба з розповсюдженням коронавірусної інфекції COVID-19.
3. Боротьба із розповсюдженням наркотичних речовин.
4. Знищення біорозмаїття.

Рекомендована література по темі:

1. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. Resolution adopted by the General Assembly. 24 October 1970. URL: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>

2. Dronov V. Some peculiarities of voting rights realization in the conditions of anti-epidemic measures to prevent the spread of COVID-19. Права людини – пріоритет сучасної держави : Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція, 10 грудня 2020 року, м. Одеса: збірник матеріалів конференції. 2020 р. С. 267-269.

3. International economic security : resolution adopted by the General Assembly. S/A/RES/40/173. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/478/80/IMG/NR047880.pdf?OpenElement>

4. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda>

5. Гайко О. С. Демографічні процеси в сучасному світі як чинник

міжнародної безпеки. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології» 2021. № 38. с. 83-88.

<https://doi.org/10.26565/2220-8089-2020-38-10>

6. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_264

7. Гергієва В.О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї : дис. ... канд. політ наук : 23.00.04, 29. М-во освіти і науки України, Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2020. 215 арк.

8. Горобець І.В. Процеси формування системи регіональної безпеки в Південній Азії (початок 1990-х – середина 2010-х років). Кив: Міленіум, 2017 р., 418 с.

9. Декларація про встановлення фактів Організацією Об'єднаних Націй в галузі підтримання міжнародного миру та безпеки 1991 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id204113>

10. Декларація про запобігання та усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці, і про роль ООН в цій галузі 1988 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id207165>.

11. Денисюк Ж. Глобальність людського розвитку в антропоцені: культурологічні та ціннісні виміри. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2022. №1. С. 11-16. URL: <http://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/257424>

12. Деякі питання продовольчої безпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1379 : станом на 21 жовт. 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п#Text>.

13. Дронов В. Ю. Проблеми реалізації деяких прав особами без громадянства в Україні / Правова система України в умовах новітніх викликів міжнародного порядку: матеріали науково-практичної заочної конференції. (м. Одеса, 20 трав. 2020 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. с - 7-8

14. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL:

http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015

15. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. № 994_055. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

16. Ківалов С. В. Інформаційно-комунікативний чинник сучасної політики та його роль у сфері освіти. Актуальні проблеми політики :зб. наук. пр. редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 66. С. 5-10.

17. Паризька угода від 12 грудня 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text

18. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 327-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-p#Text>.

19. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14 липня 2016 р. № 1469-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#n2>

20. Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки : Закон України від 23.04.1999 р. № 613-XIV : станом на 28 груд. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613-14#Text>.

21. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09 травня 1992 р. : станом на 29 жовт. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.

22. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

23. <http://www.un.org> - ООН

24. <https://en.unesco.org> - UNESCO

25. <https://foodsecurityindex.eiu.com/> - Global Food Security Index

26. <http://www.fao.org/about/en/> - Food and Agriculture Organization of the United Nations

ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК (ЗАЛІК)

1. Загальнонаукові поняття і категорії
2. Проблема як загальнонаукова категорія
3. Гіпотеза.
4. Парадигма
5. Міжнародні відносини як предмет дослідження науки
6. Сутність та поняття міжнародних відносин.
7. Особливості міжнародних відносин
8. Глобальність міжнародних відносин. Внутрішня та зовнішня політика.
9. Економіка та політика
10. Політичний реалізм. Класичний реалізм
11. Сучасний реалізм.
12. Ідеї Ганса Моргентау
13. Неолібералізм
14. Лібералізм.
15. Конструктивізм
16. Марксистська традиція.
17. Неомарксизм
18. Міжнародні відносини у Стародавньому світі. Загальна характеристика та періодизація
19. Міжнародні відносини у стародавньому Єгипті
20. Міжнародні відносини в Стародавній Греції
21. Міжнародні відносини в Стародавньому Римі
22. Міжнародні відносини періоду Середньовіччя
23. Варварські держави. Дипломатія Карла Великого
24. Хрестові походи.
25. Наслідки Тридцятилітньої війни
26. Вестфальська система міжнародних відносин
27. Віденська міжнародна система.

28. Міжнародні відносини у період Першої світової війни.
29. Паризька мирна конференція.
30. Створення Ліги Націй.
31. Версальський договір.
32. Вашингтонська мирна конференція.
33. Міжнародні відносини напередодні Другої світової війни
34. Міжнародні відносини під час Другої світової війни.
35. Підсумки Другої Світової війни
36. Нюрнберзький процес
37. Токійський трибунал
38. Створення НАТО
39. Організація Варшавського Договору
40. «Холодна війна»
41. «Карибська криза»

ПРОГРАМНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ, УМІНЬ І НАВИЧОК (ЕКЗАМЕН)

1. Поняття учасника міжнародних відносин.
2. Характеристика учасників міжнародних відносин.
3. Класифікація учасників міжнародних відносин.
4. Цілі учасників міжнародних відносин.
5. Держава як учасник міжнародних відносин. Суверенітет.
6. Державоподібні утворення як учасники міжнародних відносин.
7. Недержавні учасники міжнародних відносин.
8. Міжнародні організації: поняття, види.
9. Міжнародні урядові організації. Історія розвитку, класифікація.
10. Організація об'єднаних націй: структура, функції.
11. Рада Європи: історія створення, структура.
12. Європейський союз: історія, головні органи, членство.
13. ЮНЕСКО.
14. НАТО: історія, основні документи, мета.
15. Міжнародні неурядові організації.
16. Міжнародний Комітет Червоного Хреста.
17. Міжнародний Олімпійський Комітет.
18. Міжнародна Федерація Професійних Спілок.
19. Greenpeace як учасник міжнародних відносин.
20. Діяльність Amnesty International.
21. Транснаціональні корпорації.
22. Поняття мирного співіснування.
23. Поняття міжнародної співпраці.
24. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду.
25. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відношень та співробітництва між державами у відповідності зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

26. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі.
27. Принцип суверенної рівності держав.
28. Принцип незастосування сили або загрози силою.
29. Принцип мирного розв'язання спорів.
30. Принцип невтручання у внутрішні справи держав.
31. Принцип територіальної цілісності держав. Принцип непорушності кордонів.
32. Принцип співробітництва.
33. Форми міжнародної співпраці.
34. Двостороння співпраця.
35. Багатостороння співпраця.
36. Наддержавна співпраця.
37. Співпраця України з іншими державами.
38. Міжнародна співпраця у боротьбі зі злочинністю.
39. Засоби вирішення міжнародних спорів.
40. Міжнародні переговори як засіб вирішення спорів.
41. Загальна декларація прав людини 1948 року: основні положення.
42. Конфлікти в історії людства: короткий огляд.
43. Поняття конфлікту.
44. Функції міжнародних конфліктів.
45. Причини міжнародних конфліктів.
46. Види міжнародних конфліктів.
47. Збройні конфлікти.
48. Суб'єкти міжнародного конфлікту.
49. Особливості міжнародних конфліктів другої половини XX ст. – початку XXI ст.
50. Фази розвитку конфлікту.
51. Врегулювання конфліктів.
52. Посередництво.

53. Декларація про державний суверенітет. Акт проголошення незалежності України. Всеукраїнський референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності.
54. Основи зовнішньої політики України
55. Відмова від ядерної зброї. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р. (Будапештський меморандум).
56. Участь України у міжнародних організаціях.
57. Україна – країна засновниця ООН.
58. Україна та Рада Європи.
59. Україна як учасниця Організації з безпеки і співробітництва в Європі
60. Відносини України з Європейським союзом. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.
61. Відносини Україна – НАТО.
62. Поняття глобальних проблем. Джерела виникнення глобальних проблем сучасності.
63. Теорія глобалістики.
64. Класифікація глобальних проблем сучасності.
65. Ядерна загроза.
66. Використання енергетичних та сировинних ресурсів.
67. Екологічні проблеми.
68. Продовольча безпека.
69. Демографічні проблеми.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Arakelian M., Bekhruz K., Yarova L. Prohibited means and methods of armed conflicts. *Revista Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, no. 26. P. 349–355. URL: <https://doi.org/10.34069/ai/2020.26.02.40> (date of access: 10.12.2022).
2. Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations. Resolution adopted by the General Assembly. 24 October 1970. URL: <http://www.un-documents.net/a25r2625.htm>
3. Dronov V. Some peculiarities of voting rights realization in the conditions of anti-epidemic measures to prevent the spread of COVID-19. Права людини – пріоритет сучасної держави : Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція, 10 грудня 2020 року, м. Одеса: збірник матеріалів конференції. 2020 р. С. 267-269.
4. International economic security : resolution adopted by the General Assembly. S/A/RES/40/173. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/478/80/IMG/NR047880.pdf?OpenElement>
5. International humanitarian law. A comprehensive introduction. URL: <https://library.icrc.org/library/docs/DOC/icrc-4231-002-2019.pdf>
6. International relations theory for the twenty-first century [Text] : An introduction / ed. M. Griffiths. London ; New York : Routledge, 2007. 184 p.
7. Kivalov S. Ukrainian Maritime Policy: Stranded in a Transit. *Ukrainian Maritime Policy: Stranded in a Transit*. Lex Portus, 2021, 7(6), 7-36. URL: <https://doi.org/10.26886/2524-101X.7.6.2021.1>
8. Resolution adopted by the General Assembly on 27 March 2014. 68/262. Territorial integrity of Ukraine. A/RES/68/262. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/17/PDF/N1345517.pdf?OpenElement>
9. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. URL:

<https://sdgs.un.org/2030agenda>

10. Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961. Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf

11. Yakovenko N., Piskorska G. Eurointegration crisis and its effect on Ukrainian foreign policy and security. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник*. Київ.: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2018. Вип. 135. С. 25-34.

12. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серп. 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>

13. Бандурка О. М., Головка О. М., Передерій О. С. Теорія держави і права : підручник / [та ін.]; за заг. ред. О. М. Бандурки ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6689>

14. Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2020. 618 с.

15. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи. К.: Видавництво Фабула, 2018. 288 с.

16. Булик М. В. Історія міжнародних відносин у давні часи: навчальний посібник. Маріуполь: МДУ, 2017. 274 с.

17. Булик М.В. Міжнародні відносини та зовнішня політика Китаю в історичній ретроспективі : навч. посібник / М.В. Булик, Н.В. Гаврилова ; М-во освіти і науки України, Маріупол. держ. ун-т, Іст. ф-т. Київ : Ліра-К, 2021. 232 с.

18. Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник. К.: Видавництво Ліра-К, 2019. 416 с.

19. Воронянський О. В., Кулішенко Т. Ю., Скубій І. В. Політологія:

Підручник. Харків: ХНТУСГ імені Петра Василенка, 2017 р. 180 с.

20. Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додатки до неї, Гаага: Міжнародний документ від 18.10.1907 р., поточна редакція від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#n2.

21. Гайко О. С. Демографічні процеси в сучасному світі як чинник міжнародної безпеки. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Питання політології» 2021. № 38. с. 83-88. <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2020-38-10>

22. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_264

23. Гергієва В.О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї : дис. ... канд. політ наук : 23.00.04, 29. М-во освіти і науки України, Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2020. 215 арк.

24. Горобець І.В. Процеси формування системи регіональної безпеки в Південній Азії (початок 1990-х – середина 2010-х років). Кив: Міленіум, 2017 р., 418 с.

25. Декларація про встановлення фактів Організацією Об'єднаних Націй в галузі підтримання міжнародного миру та безпеки 1991 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id204113>

26. Декларація про державний суверенітет України від 16 червн. 1990 р. Верховна Рада УРСР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>

27. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року від 21 серпня 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021#Text

28. Декларація про запобігання та усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці, і про роль ООН в цій галузі 1988 р. URL: <https://regulation.gov.ua/documents/id207165>.

29. Денисюк Ж. Глобальність людського розвитку в антропоцені:

культурологічні та ціннісні виміри. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2022. №1. С. 11-16. URL: <http://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/257424>

30. Деякі питання продовольчої безпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1379 : станом на 21 жовт. 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-п#Text>.

31. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) : Договір Європейського економічного співтовариства від 25 берез. 1957 р. : станом на 1 січ. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (дата звернення: 10.12.2022).

32. Дронов В. Ю. Проблеми реалізації деяких прав особами без громадянства в Україні / Правова система України в умовах новітніх викликів міжнародного порядку: матеріали науково-практичної заочної конференції. (м. Одеса, 20 трав. 2020 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2020. с - 7-8

33. Дронов В.Ю. Інтерв'ю в студії телеканалу «Репортер», присвячене актуальним питанням міжнародних відносин, національного та міжнародного права. 01.04.2022р. 29хв. 24 сек. https://youtu.be/9s_UQTWsrok

34. Дронов В.Ю. Інтерв'ю в студії телеканалу «Репортер», присвячене актуальним питанням міжнародних відносин, національного та міжнародного права. 08.04.2022р. 28хв. 06 сек. https://youtu.be/f4uhma_XrkA

35. Дронов В.Ю. Інтерв'ю в студії телеканалу «Репортер», присвячене актуальним питанням міжнародних відносин, національного та міжнародного права. 08.05.2022р. 25хв. 44 сек. https://youtu.be/lakFM0Rk_jw

36. Єдиний державний реєстр Міжнародних організацій, членом яких є Україна - <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/uchast-u-mizhnarodnih-organizaciyah>

37. Журило Л. В.. Міжнародний олімпійський комітет (МОК). Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія [електронна версія] / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. Т. 20. URL:

<https://esu.com.ua/article-65149>

38. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015

39. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. № 994_055. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text

40. Іваницька О.П. Регіональні підсистеми міжнародних відносин: навч. посібник. Вінниця: ТВОРИ, 2018. 444 с.

41. Історія міжнародних відносин : підруч. І. В. Алексеєнко, А. Х. Маргулов , І. А. Єремєєва , М. В. Несправа. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 228 с.

42. Ківалов С. В. Інформаційно-комунікативний чинник сучасної політики та його роль у сфері освіти. *Актуальні проблеми політики :зб. наук. пр.* редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 66. С. 5-10.

43. Кіссінджер Г. Світовий порядок. Роздуми про характер націй в історичному контексті. К.: Видавництво Наш Формат, 2017. 320 с.

44. Козинець І. П. Постійна структурована співпраця з питань безпеки та оборони ЄС: перспективи для України. І. П. Козинець, В. С. Клименко. Воєнно-історичний вісник. 2017. № 4 (26). С. 138–143.

45. Козуб В. О. Вплив глобалізації на сучасні міжнародні конфлікти. Перспективи розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти: матеріали доповідей міжнар. науково-практ. конф., 21 трав. 2019 р. / За заг. ред.: М.М. Палінчак, В.П. Приходько, А. Krynski. Ужгород: Вид. дім «Гельветика», 2019. С. 13-16. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/21547>

46. Козьяков І. Законодавче визначення державної безпеки: проблеми теорії та практики. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 9 (283). С. 160–164. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/27.pdf>

47. Конвенція про запобігання злочинам геноциду та покарання за нього. 09.12.1948. URL: https://data.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text

48. Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів. Міжнародний документ від 14.12.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text

49. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 11 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

50. Конституція України: Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України.* URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

51. Корнієнко В.О. Футурологія і політика: до проблеми досягнення майбутнього. Держава і право : збірник наукових праць. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; редкол.: Ю.С. Шемшученко, І.О. Кресіна, О.В. Скрипник [та ін.]. Київ, 2019. Серія "Юридичні і політичні науки", вип. 85. С. 426-428.

52. Кузь О. М. "Європа регіонів" як ідентичний проект / О. М. Кузь // Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2019. С. 149–165.

53. Лещенко О. Я. «Гібридна війна» як науковий конструкт: проблеми пошуку термінологічної та концептуальної сутності. Гілея. 2017. Вип. 117. С. 262-267.

54. Лікарчук Д. Роль міжнародних організацій у врегулюванні зовнішньополітичних конфліктів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 2020, №5, 35–44. URL: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.5.2020.203663>

55. Лісабонський договір: роз'яснення. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: <http://eu.prostir.ua/library/238201.html>

56. Лісовський П. М. Міжнародні відносини: ментальність, геополітика,

глобалізація. Навч. посіб. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 156 с.

57. Літвін Л. А. Теоретичні засади дослідження національних інтересів. *Вісник Донецького нац. ун-ту ім. В. Стуса. Серія "Політичні науки"*. 2017. № 3. С. 20–24.

58. Ми робимо свій визначальний крок, підписуючи заявку України на вступ у прищвидшеному порядку до НАТО: звернення Президента Володимира Зеленського від 30 верес. 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/mi-robimo-svij-viznachalnij-krok-pidpisuyuchi-zayavku-ukrayi-78173>

59. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. 21.12.1965. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_105

60. Міжнародний Пакт про громадянські і політичні права 1966 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

61. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

62. Міжнародні відносини та зовнішня політика України : підручник. Ю. В. Пунда, І. П. Козинець, В. С. Клименко та ін. К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2020. 328 с.

63. Моцик О. Зовнішня політика й дипломатія Києва: перші кроки (VI–IX ст.) // Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; редкол.: Тихомирова Є.Б., Бортніков В.І., Вакулич В.М. [та ін.]. Луцьк, 2018. № 1 (3). С. 107-111.

64. Основи зовнішньої політики України: підручник. Ю. В. Пунда, І. П. Козинець та ін.. К. : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. 240 с.

65. Панфілов О. Ю., Петрова Л. О. Фактор воєнної сили в сучасних міжнародних відносинах. "Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого". Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія, 2020, 4(47), с. 112–126. URL: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.47.218965>

66. Паризька угода від 12 грудня 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text

67. Північноатлантичний договір від 4 квітня 1949 року. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text

68. Примуш М. В., Осмолівська А. О. Політико-правові аспекти міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах. Політичне життя. 2021. № 3. С. 109–114. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.3.16>

69. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#>

70. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 1 лип. 2010 р. Верховна Рада України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

71. Про затвердження плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 327-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-p#Text>.

72. Про затвердження Положення про Міністерство закордонних справ України : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 281 : станом на 12 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/281-2016-p#Text>.

73. Про Заяву Верховної Ради України щодо першочергових кроків забезпечення євроатлантичної інтеграції України – набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору: Постанова Верховної Ради України від 3 груд. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-IX#Text>

74. Про Кабінет Міністрів України : Постанова Верховної Ради України від 14 квітня 2016 р. № 1093-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1093-19#Text>.

75. Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

76. Про основи національної безпеки : Закон України № 2091-VIII від 8

черв. 2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2091-19#n6>.

77. Про Основні напрями зовнішньої політики України: Постанова Верховної ради України від 2 липня 1993 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12#Text>

78. Про ратифікацію Віденської конвенції про дипломатичні зносини: Указ Президії Верховної ради Української РСР від 21 бер. 1964 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/199a-06#Text>

79. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України від 10 листоп. 1994 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/237/94-%D0%B2%D1%80#Text>

80. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI : станом на 7 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.

81. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року "Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року": Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text>

82. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України №392/2020 від 14 верес. 2020 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

83. Про Стратегію комунікації з питань євроатлантичної інтеграції України на період до 2025 року: Указ Президента України №348/2021 від 11 серпня 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3482021-39617>

84. Про участь України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки : Закон України від 23. Квітня 1999 р. № 613-XIV : станом на 28 груд. 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613-14#Text>.

85. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09 травня 1992 р. : станом на 29 жовт. 1996 р. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.

86. Свєшніков С.В. Воєнна політика: сутність і проблеми формування й реалізації / С.В. Свєшніков, В.П. Бочарніков // Наука і оборона : щоквартальний науково-теоретичний та науково-практичний журнал / М-во оборони України ; голов. ред. Б. Семон ; редкол.: В. Бочарніков, В. Вагапов, О. Воробйов [та ін.]. Київ, 2018. № 1. С. 23-28

87. Співробітництво з НАТО: правові аспекти. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_951.

88. Стародубець Г. Міжнародна політика періоду завершення Другої світової війни в оцінці ідеологів українського повстанського руху. Емінак. 2018. № 1 (21), січ. - берез., т. 2. С. 56–61.

89. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

90. Тейлор Ч. Секулярна доба / Ч. Тейлор ; пер. з англ. О. Панича. Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2018. Кн. I. 664 с.

91. Тихоненко І.В. Цифрова дипломатія як інструмент зовнішньої політики США у ХХІ столітті. *Політичне життя: науковий журнал*. Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. редкол.: Нагорняк Т.Л., Польовий М.А., Скопова О.І. [та ін.]. Вінниця, 2019. № 1. С. 85-90.

92. Тіт О. Суспільні рухи як форма громадянського активізму в сучасній Україні / *Вісник Львівського ун-ту. Серія "філософсько-політологічні студії"*. 2019. Вип. 24. С. 204–211. URL : http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/24_2019/29.pdf.

93. Томахів В. Політологія. Навч. посібник. Вид. т-е, доповнене. В. Томахів. Тернопіль: ТНЕУ, 2018 р. 244с.

94. Транснаціональні корпорації / І. О. Давидова, К. Ю. Величко, О. І. Печенка. Харків : Форт, 2018. 175 с.

95. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Ратифіковано із заявою Законом №

1678-VII від 16 верес. 2014 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

96. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

97. Фесенко М. В. Світ-система і її суб'єкти в глобальних політичних трансформаціях [Електронний ресурс] / М. В. Фесенко // Міжнародні відносини. Серія "Політичні науки". 2017. № 15. URL : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3123.

98. Хартія Європейської безпеки. Стамбул, 18 листоп. 1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_166

99. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору від 9 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002#Text

100. Ціватий В. Європейська зовнішня політика і дипломатія Ранньомодерного часу через призму концептів "війна" і "мир": інституціональний дискурс. Абстракти доповідей та програма Міжнар. наук. конф. / "Суспільства середньовічного та раннього нового часу і їх цивілізаційна спадщина "VerKyiviens", міжнар. наук. конф. Київ : [б. в.], 2019. С. 88

101. Щедрова Г. М. Еволюція наукових підходів у межах політологічного аналізу міжнародних організацій [Електронний ресурс] / Г. П. Щедрова // Гілея: науковий вісник. 2017. Вип. 126. С. 427–432. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2017_126_108.

102. Юськів Б. М., Хомич С. В. Роль медіа-пропаганди в умовах «гібридної війни». *Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць*. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин, 2017. Вип. 132. С. 27-43.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ

<http://ec.europa.eu/> - European Commission

<http://eeas.europa.eu/> - European External Action Service

<http://mfa.gov.ua/ua> – Міністерство закордонних справ України

<http://rada.gov.ua> – Верховна Рада України

<http://www.europarl.europa.eu/> - European Parliament

<http://www.fao.org/about/en/> - Food and Agriculture Organization of the United Nations

<http://www.kmu.gov.ua/> - Урядовий портал

<http://www.president.gov.ua/> - Офіційний сайт Президента України

<http://www.un.org> - ООН

<https://en.unesco.org> - UNESCO

<https://foodsecurityindex.eiu.com/> - Global Food Security Index

<https://olympics.com/en/> - Міжнародний олімпійський комітет

<https://www.amnesty.org.ua/> - Amnesty International

<https://www.arableagueonline.org/> - Ліга арабських держав

<https://www.coe.int/en/web/portal> - Council of Europe

<https://www.icrc.org/> - International Committee of the Red Cross

<https://www.greenpeace.org/international/> - Greenpeace International

<https://www.wftucentral.org/> - The World Federation of Trade Unions

Навчальне видання

Дронов Владислав Юрійович

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ ТА СВІТОВА ПОЛІТИКА

Навчально-методичний посібник

Електронне видання

Видано в авторській редакції

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 7,92.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com